

Research article

ข้อเสนอแนะกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย

จากการวิพากษ์แนวคิดการให้คุณค่า

Suggestions for A Framework for Considering Industrial Heritage in Thailand

from A Critique of The Concept of Valuing

สุประดิษฐ์ จิตรกร^{1*} พีรธร แก้วลาย²

Supradith Chitagorn^{1*} Peeradorn Kaewlai²

Received: 24 June 2024 | Revised: 06 August 2024 | Accepted: 08 August 2024

<https://doi.org/10.55003/acaad.2024.273102>

บทคัดย่อ

ปัจจุบันมีทรัพย์สินที่ได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกอุตสาหกรรมมาจากประเทศที่ไม่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมเพียง 8 แห่ง จากทั้งหมด 50 แห่ง และทั้ง 8 แห่ง อยู่ในประเทศอาณานิคมประเทศของชาวตะวันตก จากการศึกษาการระบุคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล และแนวคิดการอนุรักษ์มรดกอุตสาหกรรมในเชิงพัฒนาการพบว่า เริ่มจากภาคพื้นยุโรป และกระจายสู่ภูมิภาคอื่น ๆ โดยยังมีการอนุรักษ์บนแนวคิดแบบยุโรปเป็นศูนย์กลาง (Eurocentric) คือ ยังไม่คลายออกจากกรอบการพิจารณาถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรม และการเข้าไปจัดการให้เกิดอุตสาหกรรมและทรัพยากรในภูมิภาคอื่นของชาวยุโรป และประเทศที่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม ดังนั้นประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ ยังต้องทำความเข้าใจในบริบทเฉพาะของตนเอง เพื่อพิจารณามรดกอุตสาหกรรมของตนเองให้ได้ งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนะกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย จากการศึกษาเกณฑ์การพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในระดับสากล เก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์เชิงลึกมีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ศึกษา นำมาวิพากษ์ในบริบทของประวัติศาสตร์ไทยในช่วงเวลาที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ลัทธิอาณานิคมตะวันตก (Colonialism) และการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก (Modernization) โดยวิเคราะห์ข้อมูลตามตัวแปร 3 ตัวแปร ได้แก่ เกณฑ์การพิจารณามรดกอุตสาหกรรมระดับสากล มุมมองทางประวัติศาสตร์ และคำจำกัดความคุณค่ามรดก

ผลการวิจัยพบว่า ระดับความเชื่อมโยงระหว่างทรัพย์สินใด ๆ กับบริบททางสังคมเป็นตัวกำหนดระดับคุณค่าความสำคัญของทรัพย์สินนั้น การศึกษามุมมองทางประวัติศาสตร์ต่อฉากทัศน์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ด้านต่าง ๆ ของไทย 2 แบบ แบบแรก คือ การอยู่ในสถานะกึ่งเมืองขึ้น แบบที่สอง คือ การก่อรัฐสมัยใหม่ของสยามโดยมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง สร้างภาพที่กว้างขึ้นของระดับความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมของทรัพย์สินทางอุตสาหกรรมในไทย และคุณค่าที่เปลี่ยนไปนำไปสู่เสนอกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทยในมิติด้านคำจำกัดความ กรอบเวลา ความแท้

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาสหวิทยาการสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Ph.D. Student, Integrated Science of Built Environment Program, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

² สาขาสหวิทยาการสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Integrated Science of Built Environment Program, Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University

*ผู้ติดต่อประสานงาน อีเมล: toey5151@hotmail.com

การแบ่งประเภท และคุณค่า กรอบงานนี้ท้าทายแนวทางที่ยึดถือยุโรปเป็นศูนย์กลาง ด้วยการเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการทำ
ความเข้าใจมรดกทางอุตสาหกรรมในประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตกในบริบทเฉพาะ โดยเฉพาะประเทศที่ไม่ได้ผ่านการปฏิวัติ
อุตสาหกรรมโดยตรงแต่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในระดับโลก

คำสำคัญ: มรดกอุตสาหกรรม คุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล แนวคิดแบบมียุโรปเป็นศูนย์กลาง การก่อรัฐสมัยใหม่
กรอบการพิจารณามรดก

Abstract

This study proposes a framework for evaluating industrial heritage in Thailand, addressing the limitations of current international criteria. Of the 50 properties inscribed on the World Industrial Heritage list, only eight originate from countries that did not undergo the Industrial Revolution, all of which were Western colonies. An analysis of Outstanding Universal Value identification and industrial heritage conservation concepts reveals a persistently Eurocentric approach, which emerged in Europe and subsequently spread to other regions. This approach remains fixated on the Industrial Revolution and European industrial management in other regions, necessitating that countries in various regions understand their specific contexts to properly evaluate their industrial heritage.

The research aims to develop a framework for assessing industrial heritage in Thailand by examining international industrial heritage criteria, conducting in-depth interviews with stakeholders in selected study areas, and critically analyzing these findings within the context of Thai history. This historical context encompasses the periods influenced by the Industrial Revolution, Western colonialism, and modernization. The study employs three primary variables: international industrial heritage criteria, historical perspectives, and heritage value definitions.

The findings indicate that the degree of connection between a property and its social context is a crucial determinant of its value and significance. The research identifies two pivotal historical scenarios for Thailand: its status as a semi-colonial state and the formation of a modern nation-state centered in Bangkok. These perspectives provide a more comprehensive understanding of the social contextual connections of industrial properties in Thailand and their evolving values.

Based on these insights, the study proposes a framework for evaluating industrial heritage in Thailand, addressing five key dimensions: definitions, timeframes, authenticity, categorization, and values. This framework challenges the Eurocentric approach by emphasizing the need for a contextualized understanding of industrial heritage in non-Western countries, particularly those that did not directly experience the Industrial Revolution but were nevertheless impacted by its global ramifications.

Keywords: Industrial heritage, Outstanding Universal Value, Eurocentric approach, Modern state formation, Heritage evaluation framework

1. บทนำ

มรดกอุตสาหกรรมได้รับการยอมรับจากทั่วโลกในฐานะเป็นประเภทหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองอย่างยั่งยืน (Iqbal et al., 2022) เป็นมรดกวัฒนธรรมที่ให้ความสนใจทรัพย์สินในช่วงเวลาตั้งแต่เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) เป็นต้นมา จากแนวคิดที่ว่า การปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นจุดเริ่มต้นของการปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลกจนถึงปัจจุบัน (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage [TICCIH], 2003)

ในปัจจุบันมีแหล่งอุตสาหกรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกอุตสาหกรรมแล้ว 50 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในภาคพื้นยุโรปโดยมีถึง 37 แห่ง คิดเป็น 74% ของทั้งหมด สาเหตุที่มรดกอุตสาหกรรมยังไม่สามารถกระจายไปมากนักในภูมิภาคอื่น ๆ คือ หลายประเทศยังยึดติดกรอบแนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมแบบโบราณสถาน การยอมรับทรัพย์สินทางอุตสาหกรรมว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมของประเทศจึงไม่ชัดเจน ทั้งในมิติด้านคุณค่าทางสุนทรียภาพ ความเก่าแก่ของทรัพย์สิน และส่วนใหญ่ไม่ใช่ทรัพย์สินที่แสดงถึงเอกลักษณ์ประจำชาติ (Casanelles, 2008, p.3) โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนาและประเทศกำลังพัฒนาที่ไม่สามารถสร้างแนวคิดและกระบวนการที่จะนำทรัพย์สินเชิงอุตสาหกรรมเข้าไปอยู่ในรายการทรัพย์สินที่มีคุณค่าได้ (Bergeron, 2008, p. 4) และยังไม่สามารถแยกคุณค่าเชิงอุตสาหกรรมออกจากแนวคิดที่เชื่อมโยงกับคุณค่าหลักของชาติได้ เห็นได้จากการขึ้นทะเบียนโบราณสถานในประเทศไทย มีหลายแห่งที่มีคุณค่าเชิงอุตสาหกรรม แต่เกือบทั้งหมดได้รับการขึ้นทะเบียนจากคุณค่าที่เชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์ (Davies, 2008) อีกประการหนึ่ง คือ กรอบแนวคิดการให้คุณค่าต่อมรดกอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในประเทศที่ไม่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม จากการศึกษาพบว่า คุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล และเหตุผลที่เข้าเกณฑ์มรดกโลกนั้น แสดงให้เห็นถึงแนวคิดแบบมียุโรปเป็นศูนย์กลางอย่างชัดเจน ให้ความสำคัญกับความสามารถของเจ้าอาณานิคมในการจัดการประเทศอาณานิคมของตน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการยืนยันตัวตนของชาวยุโรปผ่านประวัติศาสตร์ประเทศอาณานิคมเป็นหลัก

การให้คุณค่า (Value) ต่อตัวมรดกเป็นประเด็นสำคัญในการระบุสถานที่ที่จะได้รับการคุ้มครอง เนื่องจาก การตัดสินใจอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าแทรกซึมอยู่ในกระบวนการอนุรักษ์โดยทั่วไป (Avrami et al., 2019, pp. 1-8) ซึ่งคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล (Universal Outstanding Value) สามารถเห็นได้จากความแท้ (Authenticity) ที่แสดงออกอย่างสร้างสรรค์ในวัฒนธรรมเฉพาะนั้น ๆ เราสามารถรับรู้มรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติจากมุมมองเฉพาะ ซึ่งมีคุณสมบัติตามแต่ละวัฒนธรรม และสิ่งประดิษฐ์ของวัฒนธรรมนั้น ๆ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลก มรดกจะได้รับคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล ครอบคลุมที่มันเป็นการแสดงออกถึงความแท้จริงของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งโดยเฉพาะ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลก ความโดดเด่น สามารถตีความได้ว่า เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุด และ / หรือเป็นตัวแทนมากที่สุด หรือตัวอย่างของมรดกประเภทหนึ่ง เราสามารถเข้าใจถึงคุณค่าในฐานะของคุณภาพของการเชื่อมโยงทางสังคมต่อสิ่งต่าง ๆ คุณค่าเกิดขึ้นผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม สังคม การเรียนรู้ และการเจริญเติบโตของความตระหนักรู้ เมื่อพิจารณาถึงกรอบการทำงานระดับโลกในปัจจุบัน บริบทของกระบวนการดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่เพียงชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังขยายไปถึงกรอบการทำงานระหว่างประเทศด้วย (Jokilehto, 2006) จากปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมตามความเป็นจริงในวัฒนธรรมเฉพาะนั้น ๆ ยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรในหลายประเทศ

ไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ไม่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม ไม่ตกเป็นอาณานิคม แต่อยู่ในสถานะกึ่งอาณานิคม สร้างให้เกิดลักษณะเฉพาะของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พบปัญหาจากสาเหตุข้างต้น คือ ยังไม่สามารถสร้างกรอบแนวคิดการให้คุณค่าที่นำไปสู่การพิจารณาระบุสถานที่ที่จะได้รับการคุ้มครองที่ชัดเจนเกี่ยวกับมรดกอุตสาหกรรมของตนเองได้ การทำความเข้าใจกรอบแนวคิด และเกณฑ์ในการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในระดับสากล นำมาเปรียบเทียบกับบริบททางประวัติศาสตร์ไทยในมิติด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เพื่อเสนอแนะกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมใน

ประเทศไทยที่ชัดเจนขึ้นใหม่บนแนวคิดของการเป็นประเทศกึ่งอาณานิคม และความเป็นรัฐในระบบทุนนิยมรอบนอก (State in Peripheral Capitalism) (Rajchagool, 2021) จะสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 วิพากษ์กรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมระดับสากลโดยใช้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม แนวคิดการอนุรักษ์ของประเทศไทยเป็นฐาน

2.2 สร้างกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทยขึ้นจากมุมมองการเป็นประเทศชายขอบที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมและทุนนิยมระดับโลกจากลัทธิล่าอาณานิคมและสมัยใหม่นิยม

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทความนี้ทำการวิเคราะห์แนวคิดการอนุรักษ์มรดกอุตสาหกรรมในระดับสากลผ่านเอกสารสำคัญของ The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH) ซึ่งเป็นตัวแทนด้านมรดกอุตสาหกรรม และเป็นพี่พี่ศึกษาพิเศษของ International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) เกี่ยวกับมรดกอุตสาหกรรม ที่ใช้เป็นกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรม 3 ฉบับ เพื่อสรุปกรอบแนวคิดระดับสากล นำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมและเศรษฐกิจไทย

3.1 แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมระดับสากล

พัฒนาการของแนวคิดทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานของโลกมีประวัติความเป็นมายาวนาน นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มเห็นคุณค่าของสิ่งที่ตกทอดสืบต่อมาในแง่ของความทรงจำในอดีต ความรู้สึกร่วมกันในศาสตร์แห่งความงามทางสุนทรียภาพ และความเข้าใจในคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ซ่อนอยู่ ความคิดของมนุษย์ต่อสิ่งโบราณแง่มุมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นที่มาที่ไปในการดำรงไว้ซึ่งโบราณสถานแห่งชาติ อันมีพัฒนาการสู่แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบัน (Suteerattanapirom, 2006) ในปัจจุบันแนวคิดด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายที่สุด คือแนวคิดของ The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ซึ่งประกอบด้วยองค์กรอนุรักษ์คือ World Heritage Centre ที่ได้พัฒนาแนวคิดที่แสดงออกผ่านกฎบัตรต่าง ๆ มาอย่างยาวนาน กฎบัตรเวนิส (Venice Charter) เป็นเอกสารหลักของแนวคิดและหลักการการอนุรักษ์ของ UNESCO จากปี ค.ศ. 1964 จนถึงปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นถึงหัวใจของการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างน้อย 2 ประการ คือ โบราณสถานเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ และความเป็นของแท้ของโบราณสถานเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการอนุรักษ์ (Chungsirirak, 2016) โดยแนวคิดด้านความแท้มุ่งประเด็นไปที่รูปแบบและวัสดุดั้งเดิมของตัวมรดก การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการทำเทียมเป็นการลดทอนคุณค่าทางสุนทรียภาพของตัวมรดก เป็นแนวคิดที่มองคุณค่าของตัวมรดก (Heritage Value) และสิ่งที่จับต้องได้ (Tangible) เป็นหลักซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ภัณฑารักษ์ (The Curatorial Paradigm) (Avrami & Mason, 2019) กฎบัตรเบอร์รา (Burra Charter) บนแนวคิดที่ต้องการเชื่อมโยงระหว่างอาคารที่ตั้งกับวัฒนธรรม และภูมิหลังของภูมิปัญญาที่เป็นตัวสร้างโบราณสถานนั้น ๆ เช่น ประเพณีความเชื่อ อุดมการณ์ เป็นต้น เป็นนิยามที่สามารถครอบคลุมสถานที่บางประเภทที่แม้จะไม่มีตัวอาคารเลย แต่เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือมีประวัติศาสตร์แห่งกิจกรรม ซึ่งเต็มไปด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์หรือความทรงจำ (Chungsirirak, 2016) เป็นกฎบัตรสำคัญที่แสดงถึงจุดเปลี่ยนของมุมมองด้านขอบเขต และคุณค่า ให้มีความสำคัญทางกว้างออกไปมากกว่าตัวมรดกที่เป็นสิ่งก่อสร้างสู่เรื่องราวทางสังคมที่เกี่ยวข้องแม้เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) และจากแนวคิดทางสังคมวัฒนธรรมที่ก้าวหน้าขึ้น ประกอบกับแนวคิดการอนุรักษ์ของ UNESCO ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก เกิดการปรับตัวและพัฒนาแนวคิดอย่างกว้างขวาง โดยจุดเปลี่ยนสำคัญอีกครั้งเกิดจากการประชุมแห่งเมืองนาราว่าด้วยความแท้ โดยมีสาระสำคัญ คือ หลักการนี้ยอมรับและเชิดชูความหลากหลาย

ทางวัฒนธรรมและมรดก คุณค่าที่มองเห็นต่างกันอย่างถ้อยแถลงด้วยกันทั้งสิ้น เพราะวัฒนธรรมทั้งปวงต่างก็มีที่มาแตกต่างกัน และรูปแบบก็แตกต่างกันด้วย การตัดสินคุณค่าความเป็นของแท้จะต้องไม่เป็นเกณฑ์ตายตัว แต่ต้องใช้บริบทของวัฒนธรรมนั้น แต่ละวัฒนธรรมต้องเรียนรู้และเข้าใจในคุณค่าเฉพาะของมรดกของตนเองเสียก่อน รวมทั้งพิจารณาความเชื่อถือได้ และความจริงของแหล่งข้อมูลของตนเอง

พอสรุปได้ว่า แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในระดับสากลนั้น เริ่มจากแนวคิดที่เกิดขึ้นในภาคพื้นยุโรป ยึดติดกับคุณค่าของตัวอาคาร สิ่งก่อสร้างและลักษณะทางกายภาพหรือคุณค่าของตัวมรดกเป็นหลัก พัฒนาสู่ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมมากขึ้น เมื่อแนวคิดถูกใช้อย่างกว้างขวางในภูมิภาคอื่น ๆ ทำให้เกิดการตีความและแก้ไขแนวคิดร่วมกันมากขึ้น และยังคงต้องพัฒนาต่อไปในอนาคต

3.2 กรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมระดับสากล

มรดกอุตสาหกรรมเป็นมรดกวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่แยกออกมาจากมุมมองด้านประวัติศาสตร์การผลิตสิ่งของ ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละยุค ผู้วิจัยสรุปกรอบแนวคิดระดับสากลจากเอกสาร 3 ฉบับ คือ

3.2.1 THE NIZHNY TAGIL CHARTER FOR THE INDUSTRIAL HERITAGE กฎบัตรสำหรับมรดกอุตสาหกรรม ในปี 2003 (เอกสารระดับสากลฉบับที่ 1) จากแนวคิดเริ่มต้น การปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นจุดเริ่มต้นของปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลกระทบต่อประชากรมนุษย์ในภาพรวมตลอดจนสิ่งมีชีวิตรูปแบบอื่น ๆ ทั้งหมดบนโลก และยังคงมีผลต่อมาจนถึงปัจจุบัน TICCIH จึงต้องการยืนยันว่า อาคารและโครงสร้างที่สร้างขึ้นสำหรับกิจกรรมทางอุตสาหกรรม กระบวนการและเครื่องมือที่รวมถึงเมืองและภูมิทัศน์ที่รองรับกิจกรรมและเครื่องมือเหล่านั้น มีความสำคัญ ควรค่าแก่การได้รับการศึกษาประวัติ ความหมายและความสำคัญ (TICCIH, 2003)

3.3.2 The Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage จัดทำขึ้นในปี 2011 (เอกสารระดับสากลฉบับที่ 2) เน้นย้ำความสำคัญของหลักฐานเชิงอุตสาหกรรมว่า กระบวนการอุตสาหกรรมระดับโลกที่สังเกตได้ในช่วงสองศตวรรษที่ผ่านมาถือเป็นกระบวนการสำคัญของประวัติศาสตร์มนุษย์ ทำให้หลักฐานที่หลงเหลือมีความสำคัญ และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโลกสมัยใหม่ ICOMOS และ TICCIH ประสงค์ที่จะขยายความร่วมมือด้วยการยอมรับและส่งเสริมการเผยแพร่และการใช้ หลักการต่อไปนี้เพื่อช่วยในการจัดทำเอกสาร การคุ้มครอง การอนุรักษ์ และการชื่นชมมรดกอุตสาหกรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกของสังคมมนุษย์ทั่วโลก

3.3.3 Taipei Declaration for Asian Industrial Heritage เกิดขึ้นปี 2012 (เอกสารระดับสากลฉบับที่ 3) โดยเป็นการต่อยอดจากเอกสารด้านการอนุรักษ์ต่าง ๆ ของทั้ง ICOMOS และ TICCIH แต่เน้นให้ทำความเข้าใจในแนวคิด การเกิดอุตสาหกรรม รูปแบบอุตสาหกรรมและการพัฒนาของอุตสาหกรรมในบริบทที่เป็นวัฒนธรรมแบบเอเชียโดยเฉพาะ ด้วยการตระหนักดีว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในเอเชียแตกต่างจากการพัฒนาทางอุตสาหกรรมในฝั่งตะวันตก การพัฒนาวิธีการผลิตพื้นเมือง และสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาเพื่อเข้าใจแนวคิดการจำแนกและพิจารณามรดกอุตสาหกรรมจากเอกสารหลักทั้ง 3 ฉบับ นั้น สามารถแยกมิติสำคัญเกี่ยวกับการจำแนกและพิจารณาออกตามหัวข้อหลักที่แสดงในเอกสารทั้ง 3 ฉบับ เป็น 5 มิติ ดังนี้

มิติด้านคำจำกัดความ

มิติด้านกรอบเวลา

มิติด้านความแท้

มิติด้านการแบ่งประเภท

มิติด้านคุณค่า

ตารางที่ 1 สรุปใจความสำคัญตามเอกสารระดับสากลที่เกี่ยวข้องกับมรดกอุตสาหกรรม

Table 1 Summarize the main points of international documents related to industrial heritage.

มิติ Dimension	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 1 THE NIZHNY TAGIL CHARTER FOR THE INDUSTRIAL HERITAGE (2003)	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 2 The Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage (2011)	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 3 Taipei Declaration for Asian Industrial Heritage (2012)
คำจำกัดความ Definition	ประกอบด้วยสิ่งที่หลงเหลือของ วัฒนธรรมอุตสาหกรรม consists of the remains of industrial culture เป็นหลักฐานของสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อ หรือโดยกระบวนการทาง อุตสาหกรรม the evidence created for or by industrial processes เป็นหลักฐานของกิจกรรมเชิง อุตสาหกรรม the evidence of (industrial) activities	เป็นหลักฐานของกระบวนการผลิตเชิง อุตสาหกรรม นับจากอดีตและที่กำลัง ดำเนินอยู่ evidence of past or ongoing industrial processes of production สะท้อนถึงความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้ง ระหว่างวัฒนธรรมและธรรมชาติใน กระบวนการทางอุตสาหกรรม reflects the profound connection between the cultural and natural environment, as industrial processes	เป็นพยานของกระบวนการทำให้ เป็นสมัยใหม่ witnessing the process of the modernization เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติ การ พัฒนาที่ดินและเศรษฐกิจท้องถิ่น related to the natural resources, land development and vernacular economy เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ แผ่นดิน always part of a comprehensive cultural landscape and reflects the interaction of humans and the land
กรอบเวลา period	ให้ความสนใจตั้งแต่การเริ่มต้นยุค ปฏิวัติอุตสาหกรรมในครึ่งหลังของ ศตวรรษที่ 18 จนถึงปัจจุบัน The historical period of principal interest extends forward from the beginning of the Industrial Revolution in the second half of the eighteenth century up to and including the present day	ให้ความสนใจการปฏิวัติอุตสาหกรรม ยุคใหม่ interests coincide with the common notions of the Modern Era Industrial Revolution, marked by distinctive and dedicated production, transportation and power generating or harnessing processes and technologies, trade and commercial interactions, and new social and cultural patterns.	มรดกอุตสาหกรรมในเอเชียควรขยาย ช่วงเวลาในการพิจารณาให้ครอบคลุม ถึงช่วงเวลาก่อนและหลังการปฏิวัติ อุตสาหกรรม industrial heritage in Asia should be broadened to include technologies, machinery and producing facilities, built structures and built environment of pre-industrial revolution and post-industrial revolution periods.
ความแท้ Authenticity	มรดกอุตสาหกรรมจะถูกลดทอน คุณค่าและความแท้ หากเครื่องจักร ส่วนประกอบ หรือองค์ประกอบ ของพื้นที่บางส่วนถูกเคลื่อนย้าย หรือทำลาย	มรดกอุตสาหกรรมแสดงความแท้ผ่าน โครงสร้างหรือที่ตั้ง วัสดุที่ใช้ ระบบ เครื่องจักรและการติดตั้ง ในภูมิทัศน์ อุตสาหกรรม	องค์ประกอบสำคัญหลายอย่างของ มรดกอุตสาหกรรมในเอเชียถูกนำเข้า โดยอาณานิคมหรือประเทศในโลก ตะวันตก โดยโรงงานและสิ่งอำนวยความสะดวก ความแตกต่างๆเป็นต้นฉบับ

มิติ Dimension	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 1 THE NIZHNY TAGIL CHARTER FOR THE INDUSTRIAL HERITAGE (2003)	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 2 The Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage (2011)	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 3 Taipei Declaration for Asian Industrial Heritage (2012)
	The value and authenticity of an industrial site may be greatly reduced if machinery or components are removed, or if subsidiary elements which form part of a whole site are destroyed.	industrial heritage is intrinsic to the structures or sites themselves, their material fabric, components, machinery and setting, expressed in the industrial landscape, in written documentation, and also in the intangible records contained in memories, arts and customs	ผสมผสานคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมเทคนิคการก่อสร้าง และอุปกรณ์ ที่ควรอนุรักษ์ไว้ในลักษณะที่สะท้อนถึงความสมบูรณ์ของเหตุการณ์ดังกล่าว many key elements of industrial heritage in Asia were imported by colonizers or countries in the Western World, that the factories and facilities are pioneering avant-garde, incorporating aesthetic and scientific values that reflect the history of architecture, construction techniques and equipment which should be preserved in ways that reflect their integrity. Worker's housing, sources of materials and transportation facilities are all contributing parts of this integrity
การแบ่งประเภท Categories	อาคารและเครื่องจักร buildings and machinery	การสกัดวัตถุดิบ the extraction of raw materials	การพัฒนาที่ดิน land development
	อาคารปฏิบัติการ workshops	การแปรรูป transformation into goods	เศรษฐกิจพื้นถิ่น vernacular economy
	โรงสีและโรงงาน mills and factories	พลังงานที่เกี่ยวข้อง related energy	การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับผืนดิน the interaction of humans and the land
	เหมืองและที่ตั้งของกระบวนการสกัดและถลุงแร่ mines and sites for processing and refining	โครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่ง transport infrastructures	การตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ในเมือง / ชนบท urban / rural settings
	โกดังและร้านค้า warehouses and stores	การจัดการองค์การงานและการตั้งถิ่นฐานของคนงาน the organization of work and workers settlement	โรงงานและสิ่งอำนวยความสะดวก the factories and facilities
	สถานที่ซึ่งมีการผลิตพลังงาน places where energy is generated	แสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนคุณค่าทางอุตสาหกรรมที่สำคัญ	เทคนิคและเครื่องมือในการก่อสร้าง construction techniques and equipment

มิติ Dimension	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 1 THE NIZHNY TAGIL CHARTER FOR THE INDUSTRIAL HERITAGE (2003)	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 2 The Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage (2011)	เอกสารระดับสากลฉบับที่ 3 Taipei Declaration for Asian Industrial Heritage (2012)
		exhibit an important interchange of industrial values	
	การส่งผ่านและการใช้พลังงาน transmitted and used		ชุมชนและบ้านพักคนงาน Worker's housing
	การขนส่งและโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งหมด transport and all its infrastructure		แหล่งที่มาของวัตถุดิบ sources of materials
	สถานที่ที่ใช้สำหรับกิจกรรมทาง สังคมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม places used for social activities related to industry		
คุณค่า Values	คุณค่าทางประวัติศาสตร์ Historical Value	คุณค่าทางประวัติศาสตร์ Historical Value	คุณค่าทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้างและอุปกรณ์ Historical architectural value, construction techniques and equipment
	คุณค่าทางเทคโนโลยี Technological value	คุณค่าทางเทคโนโลยี Technological value	คุณค่าด้านการผสมผสานของ สุนทรียภาพและวิทยาศาสตร์ The value of combining aesthetics and science
	คุณค่าทางสังคม Social Value	คุณค่าทางสังคม เศรษฐกิจ Social and economic values	
	คุณค่าทางสถาปัตยกรรม Architectural Value		
	คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ Scientific value		
	คุณค่าด้านสุนทรียภาพของ สถาปัตยกรรม การออกแบบและ การวางแผน Aesthetic value of architecture, design and planning		

3.2 แนวคิดการให้คุณค่ามรดกวัฒนธรรม

ระบบการให้คุณค่าแก่ตัวมรดกในระดับสากลนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ที่มีนัยยะสำคัญ ระดับแรก คือ คุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล (Outstanding Universal Value [OUV]) หมายถึง ความสำคัญทางวัฒนธรรม และ/หรือธรรมชาติ ซึ่งมีความพิเศษถึงขนาดที่ข้ามพรมแดนของชาติ และมีความสำคัญร่วมกันสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตของมนุษยชาติ

ทั้งหมด (Jokilehto, 2006) เป็นคุณค่าที่ถูกกำหนดหรือประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์มรดก และรัฐต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การเสนอเข้าเกณฑ์ในการพิจารณาการมรดกโลกของ UNESCO จากการวิเคราะห์ค่าแฉ่งการณคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากลของทรัพย์สินที่ได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกอุตสาหกรรมแล้วทั้งหมด 50 แห่ง ผู้วิจัยพบว่า คุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากลเป็นการแสดงระดับความเชื่อมโยงระหว่างคุณค่า ความสำคัญของทรัพย์สินใด ๆ กับบริบททางสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี หรือทางใดทางหนึ่งในประวัติศาสตร์ว่า อยู่ในระดับใด หากเกิดความเชื่อมโยงในระดับโลก ซึ่งใช้คำว่า “เป็นสากล (Universal)” เช่น เป็นแหล่งสักกัตวัตถุที่สำคัญขนาดใหญ่ที่ส่งผลต่อการผลิตสินค้าบางชนิดในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกในกรณีของ City of Potosí; Potosí Department, Bolivia หรือเป็นหลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่เป็นต้นทางของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นทิศทางการออกแบบของโลกในกรณีของ Fagus Factory in Alfeld; Alfeld, Germany เป็นต้น ประเทศไทยมีการนำแนวคิด OUV มาใช้ในการพิจารณาว่าทรัพย์สินใด ๆ จะได้รับการพิจารณาเป็นมรดกชาติหรือไม่ที่เสนอโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) แต่ยังไม่มีการระบุชัดเจนถึงรายละเอียดของระดับความสำคัญของทรัพย์สินนั้น ๆ ว่าต้องกำหนดอย่างไรจึงจะเป็นมรดกชาติ หรือเป็นเพียงมรดกในระดับจังหวัด

ระดับที่ 2 คือ คุณค่าที่ได้จากการประเมินภาคสนามในกระบวนการอนุรักษ์ เป็นเหตุผลเบื้องหลังการอนุรักษ์มรดกเสมอมา เป็นที่ชัดเจนว่า ไม่มีสังคมใดที่พยายามอนุรักษ์สิ่งที่ไม่เห็นคุณค่า (Mason, 2002) พัฒนาการของระบบการให้คุณค่าในระดับนี้ส่งผลอย่างมากต่อทิศทางการจัดการพื้นที่มรดกนั้น ๆ ในปัจจุบัน ช่วงก่อน 50 ปีที่ผ่านมาหัวใจดั้งเดิมของการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ คือ กระบวนทัศน์รักษารักษ์ที่มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดของอนุสรณ์สถานและโบราณสถานในฐานะมีคุณค่าทางมรดก โบราณสถานถูกมองว่า เป็นคุณค่าทางวัตถุ ซึ่งแยกออกจากความสัมพันธ์ทางสังคมตามปกติของวัตถุทั่วไป หรือวัตถุที่มีประโยชน์ (Avrami & Mason, 2019) แนวคิดการให้คุณค่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยขยายจากคุณค่าของมรดกเคลื่อนไปสู่การให้ความสำคัญกับมุมมองทางสังคมในช่วงทศวรรษที่ 1960-70 ที่เกิดกระแสการปฏิวัติทางการเมืองจากแนวคิดหลังอาณานิคมและหลังสมัยใหม่ วิชาทฤษฎีวิจารณ์สถาบัน ผู้เชี่ยวชาญและความเชี่ยวชาญ การตัดสินใจจากบนลงล่าง และการเล่าเรื่องโดยทั่วไป ทำให้เกิดความขัดแย้งในการควบคุมทางวัฒนธรรม (มีกฎบัตรเบอร์ราเป็นแกนนำทางความคิดด้านการอนุรักษ์) เกิดการยอมรับกลุ่มคนที่หลากหลายความเชี่ยวชาญ บทบาทและสถานะเข้ามีส่วนร่วมทางความคิดมากขึ้นในกระบวนการอนุรักษ์ รวมทั้งชุมชนและพลเมือง

เกิดแนวคิดในการแบ่งประเภทคุณค่าออกเป็น 2 ชุด คือ 1) คุณค่าของมรดก (Heritage Value) จากมุมมองการเป็นคุณค่าโดยพื้นฐานของตัวมรดก (Essential) ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์รักษารักษ์แบบดั้งเดิมเน้นที่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางสถาปัตยกรรมและเทคโนโลยี และคุณค่าทางจิตวิญญาณและศาสนา 2) คุณค่าที่เกี่ยวข้องทางสังคม (Societal Value) เป็นมุมมองจากการที่ผู้คนในสังคมใช้ตัวมรดกเป็นเครื่องมือ (Instrumental) ทางสังคมหรือทางการเมือง โดยให้ความสำคัญกับคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรมและการเป็นตัวแทน การเมืองและนโยบาย และคุณค่าทางเศรษฐกิจ (Avrami & Mason, 2019) ซึ่งในงานวิจัยยัตแนวทางงานศึกษาของ Getty Conservation Institute ในการให้ความหมายของคุณค่าที่ได้จากการประเมินภาคสนามเป็นแนวทางหลักในการวิจัย พบว่า คุณค่านั้นจะเริ่มมาจากคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Values) และคุณค่าทางเศรษฐกิจ (Economic Values) โดยมีคุณค่าย่อย ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การแบ่งหัวข้อของคุณค่าโดยแยก Sociocultural Values และ Economic Values

Table 2 Division of Values topics into Sociocultural Values and Economic Values

Sociocultural Values	Economic Values
คุณค่าทางประวัติศาสตร์ Historical	มูลค่าการตลาด Use (market) value
คุณค่าทางวัฒนธรรมและการเป็นตัวแทน Cultural/symbolic	มูลค่าที่ไม่ใช่ราคาตลาด Nonuse (nonmarket) values
คุณค่าทางสังคม Social	มูลค่าของการคงอยู่ Existence
คุณค่าทางจิตวิญญาณและศาสนา Spiritual/religious	มูลค่าเพื่อใช้ Option
คุณค่าทางสุนทรียะ Aesthetic	มูลค่าเก็บไว้ให้ลูกหลาน Bequest

ที่มา: ดัดแปลงจาก Mason (2002)

Source: Adapted from Mason (2002)

3.3 แนวคิดวัฒนธรรมอุตสาหกรรม (Industrial culture)

คำว่า 'วัฒนธรรมอุตสาหกรรม' ถูกให้ความหมายแตกต่างกัน และพัฒนาไปตามบริบทของแต่ละประเทศ หรือแง่มุมในการศึกษา โดยในช่วงเริ่มต้นมักจะเน้นที่สิ่งที่หลงเหลือของแหล่งอุตสาหกรรมในอดีต และการอนุรักษ์ หรือการนำกลับมาใช้ใหม่ มักเป็นสถานที่สำหรับกิจกรรมทางวัฒนธรรม การศึกษา หรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ (Rautenberg, 2012) และจำเป็นต้องได้เป็นส่วนใหญ่ เช่น อาคาร โครงสร้างพื้นฐาน และภูมิทัศน์ ดังนั้นจึงค่อนข้างเกี่ยวข้องกับคำว่า 'มรดกทางอุตสาหกรรม' หรือ 'โบราณคดีอุตสาหกรรม' ต่อมาได้มีการรวมเอามิติทางสังคมในมุมมองด้านการผลิตภาคอุตสาหกรรม และการวางกรอบทางสังคม และขยายคำจำกัดความสำหรับการวิจัยประยุกต์เกี่ยวกับวัฒนธรรมอุตสาหกรรม โดยเน้นประวัติศาสตร์ที่ครอบคลุมของยุคอุตสาหกรรมด้วยรูปแบบชีวิตและสังคมทั่วไป (Harfst et al., 2018) เป็นต้น แต่คำจำกัดความที่กว้างที่สุดที่เป็นไปได้ของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม อาจเป็นปรากฏการณ์แบบไม่หยุดนิ่งที่การผลิตทางอุตสาหกรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันถูกฝังอยู่ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โครงสร้างทางสังคม ความสามารถทางปัญญา และสถาบันที่สามารถมีอิทธิพลต่อทางเลือกในการพัฒนาในอนาคตของชุมชนอุตสาหกรรม (Bole, 2021)

3.4 แนวคิดการเป็นสมัยใหม่ (modernity)

ความเป็นสมัยใหม่นั้นพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงจากสังคมก่อนสมัยใหม่ 4 ด้าน คือ วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (Hall & Gieben, 1992) Natsupa (2014) กล่าวว่า “สิ่งที่เห็นได้ชัดในการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม คือ การใช้เหตุผลและประสบการณ์ของมนุษย์แทนความเชื่อมงาย หากความเข้าใจแบบวิทยาศาสตร์ด้านการเมืองเกิดการปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ (modern state)” ซึ่งหมายถึง รัฐที่มีการแบ่งปันอำนาจและสิทธิในการมีส่วนร่วมในรัฐบาลที่ถูกกำหนดโดยกฎหมายหรือตามรัฐธรรมนูญในวงกว้าง อำนาจของรัฐเป็นของประชาชนโดยสมบูรณ์ และขอบเขตของอธิปไตยของชาติมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจน (McLennan et al., 1984) แบบรัฐชาติ (Nation State) ซึ่งหมายถึง ระบอบอธิปไตยที่มีอธิปไตยบนพรมแดน รัฐที่ปกครองในนามของพลเมืองที่ระบุว่า ตนเองเป็นชาติ ความชอบธรรมของการปกครองของรัฐชาติที่มีต่ออาณาเขตและเหนือประชากรที่อาศัยอยู่นั้น เกิดจากสิทธิของกลุ่มชาติพรรณหลักภายในรัฐ เรียกร้องให้กลุ่มอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกรัฐรับรู้ และเคารพในการควบคุมของรัฐ (Feinstein, n.d.) “ในด้านเศรษฐกิจเกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการค้าเสรี ในด้านสังคมเกิดการเปลี่ยนโครงสร้างด้านการแบ่งชนชั้นเป็นชนชั้นกระฎุมพี (Bourgeoisie) หรือนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพเข้าแทนที่ชนชั้นเจ้าที่ดินและชาวนา”

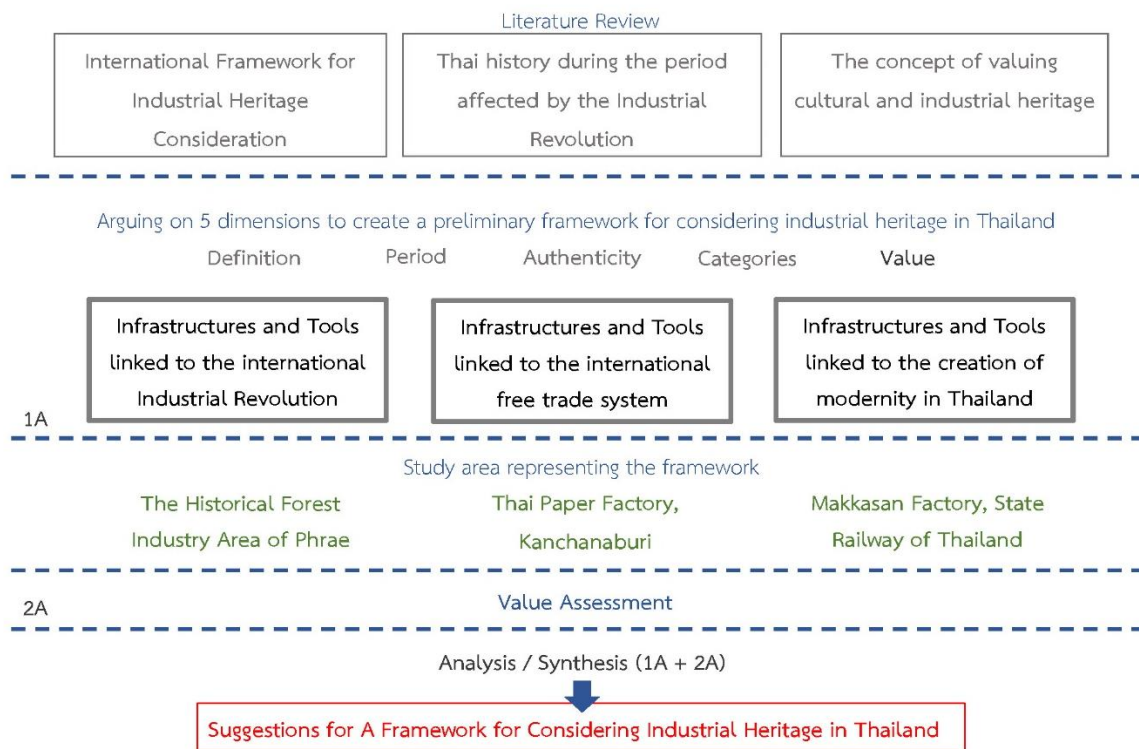
3.5 ทฤษฎีการทำให้เป็นสมัยใหม่ (Theory of Modernization)

ทฤษฎีการทำให้เป็นสมัยใหม่ และกระบวนการเข้าสู่ความเป็นสากลของระบบทุนนิยมและลัทธิเสรีนิยมใหม่ (The Internationalization of Capitalism and Neoliberalism) นั้นจะเป็นช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อมาจนสิ้นสุดสงครามเย็น นำโดยสหรัฐอเมริกาที่มีอำนาจมากทั้งทางเศรษฐกิจและการทหาร จึงคิดและเสนอว่าแนวทางการพัฒนาของตะวันตกแบบของตนเองโดยเฉพาะ คือ แนวทางประชาธิปไตยทุนนิยม เป็นรูปแบบสังคมสมัยใหม่ที่ทุกสังคมควรจะเอาตามอย่าง ทุกประเทศที่อยากจะเจริญต้องทำให้สังคมและวัฒนธรรมของตนเป็นแบบตะวันตก ประเทศตะวันตกสามารถมีบทบาทช่วยประเทศโลกที่สามในกระบวนการพัฒนา คือ ให้คำชี้แนะทางนโยบายทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตามระบบคุณค่าของตะวันตก (Natsupa, 2014) คือ รูปแบบล่าสุดของระบบทุนนิยมโลกที่มีบทบาทในการทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า "การบูรณาการทางเศรษฐกิจ" หรือปรากฏการณ์ที่รู้จักกันในนามของ "โลกาภิวัตน์" กระแสทุนนิยมโลกซึ่งยึดหลักเสรีนิยมใหม่ และมียุทธศาสตร์การผลิตเพื่อการส่งออก ได้เข้าไปกดดันรัฐกำลังพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ กัน และผ่านช่องทางต่าง ๆ กัน (Mead, 2013) องค์การสหประชาชาติและองค์กรย่อย เช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) องค์การอนามัยโลก องค์การอาหารและการเกษตร ยูนิเซฟ ธนาคารโลก และธนาคารพัฒนาเอเชีย เหล่านี้เป็นหน่วยงานหลักของโลกาภิวัตน์ทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม มติและกฎบัตรต่าง ๆ ของพวกเขาพยายามที่จะบังคับใช้ชุดหลักการทั่วไปที่ควบคุมทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศสมาชิก (Logan, 2001) ส่งผลให้เกิดภาวะความเป็นผู้นำของประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น มีอำนาจทางสังคมแผ่ออกไปในการสร้างระเบียบโลก และมีผลให้เกิดทุนนิยมรอบนอก และภาวะความเป็นศูนย์กลางและชายขอบ ที่ส่งผลต่อการครอบงำการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิต

4. วิธีการวิจัย เครื่องมือวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

4.1 ระเบียบวิธีวิจัย

ในงานวิจัยเรื่อง การจำแนกและประเมินคุณค่ามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาทางประวัติศาสตร์ การศึกษาเอกสารประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก การลงภาคสนาม นำเสนอในรูปแบบวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนดังนี้ 1) การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการวิพากษ์ เพื่อสร้างกรอบแนวคิดเบื้องต้นในการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย และใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ศึกษาเพื่อทำกระบวนการประเมินคุณค่า 2) การประเมินคุณค่าพื้นที่ศึกษา โดยกำหนดพื้นที่ศึกษาจากเกณฑ์ คือ พื้นที่ศึกษาต้องเป็นตัวแทนตามกรอบแนวคิดเบื้องต้นในขั้นตอนที่ 1 (1A) เป็นพื้นที่ที่ยังคงความสมบูรณ์ของหลักฐานไว้เป็นส่วนใหญ่ และเป็นพื้นที่ที่เริ่มเข้าสู่กระบวนการ หรือเริ่มเป็นที่สนใจในประเด็นการอนุรักษ์ เนื่องจากผู้วิจัยคาดว่าพื้นที่ที่ถูกจัดการโดยโครงการใด ๆ หรือได้รับความสนใจจนเป็นประเด็นสาธารณะด้านการอนุรักษ์แล้วนั้น แสดงถึงควมมีคุณค่าบางประการของพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลให้กระบวนการประเมินคุณค่าเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมเกิดความกระชับ และได้ผลการวิจัยที่ครบทุกมิติ ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของแต่ละกรณีศึกษาเพื่อประเมินคุณค่า (2A) 3) สรุปผลการวิจัย จากขั้นตอนที่ 1 และ 2 เพื่อสร้างกรอบแนวคิด และเกณฑ์การพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย และคุณค่าในด้านต่าง ๆ ของมรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 กระบวนการวิจัย

Figure 1 Research Methodology

4.2 การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เพื่อการจำแนกและประเมินคุณค่ามรดกอุตสาหกรรมถูกแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1) การเก็บข้อมูลเพื่อสร้างแนวคิด คำจำกัดความและเกณฑ์ในการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย โดยใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรม และการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi Structured)

2) เพื่อประเมินคุณค่ามรดกอุตสาหกรรม ที่ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก

4.3 เครื่องมือวิจัย

4.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อสร้างแนวคิด คำจำกัดความและเกณฑ์

1) การทบทวนวรรณกรรม รวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารสำคัญที่เป็นข้อมูลทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) โดยแบ่งข้อมูลเอกสารเป็นประเภทต่าง ๆ ตามบริบทของเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ในการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในระดับสากลและที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ในมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ในประเทศไทย

2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์ 2 ประเด็น คือ 1) ความแตกต่างเรื่องมรดกวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับสากลในมิติด้าน "นิยาม คำจำกัดความและความแท้" "กฎหมาย" และ "การอนุรักษ์"

2) การมีอยู่และคำจำกัดความของมรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย

4.3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลประเมินคุณค่ามรดกอุตสาหกรรม

การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยประเด็นในการสัมภาษณ์ คือ การให้คุณค่า และความสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อพื้นที่ศึกษา เพื่อนำข้อมูลไปอภิปรายร่วมกับแนวคิดการให้คุณค่ามรดกวัฒนธรรม และกรอบแนวคิดการพิจารณาระดับสากล เริ่มจากคำถามที่ต้องการข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Question) ประเภท ข้อมูล

ทั่วไป ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ เพื่อนำเข้าสู่คำถามที่มุ่งทำความเข้าใจโครงสร้าง (Structural Question) ประเภท ความหมาย และอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่มีผลต่อผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนต่อมาเป็นคำถามที่มุ่งหาความแตกต่าง (Contrasting Question) ประเภท ความแตกต่างของสิ่งที่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มองคุณค่าในด้านนั้น ๆ และส่วนสุดท้ายเป็นคำถามเพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ประเมินความคิดของตนเอง

4.4 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) และวิธีการคัดเลือก (Selection)

งานวิจัยชิ้นนี้แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่ม ตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

4.4.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนของผู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ซึ่งถูกแบ่งย่อยออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา กลุ่มตัวแทนเจ้าของพื้นที่ศึกษา และกลุ่มผู้ใช้งานพื้นที่ศึกษา

4.4.2 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านอนุรักษ์ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ผู้วิจัยอ้างอิงจากหลักการของการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลในเทคนิคเดลฟายโดย Hsu and Sandford (2007: 3) และ Adler & Ziglio (1996) ได้สรุปถึงคุณลักษณะของผู้ให้ข้อมูลของไว้ว่า ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ เป็นมืออาชีพในประเด็นที่ต้องการศึกษา

5. ผลการวิจัย

5.1 การวิพากษ์ความเหมาะสมของกรอบการพิจารณารวดอุตสาหกรรมระดับสากล เปรียบเทียบกับบริบทประเทศไทย

กระบวนการล่าอาณานิคมมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการสร้างผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในเอเชีย และการเป็นส่วนหนึ่งในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมระดับโลก โดยมีข้อมูลบ่งชี้ว่าในปี ค.ศ. 1914 หรือหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมสามารถครอบครองดินแดนกว่า 84% ของโลก (Hoffman, 2015) สาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการค้า และการพัฒนาเทคโนโลยี ประเทศอาณานิคมมีความสำคัญมากขึ้นในฐานะตลาดขนาดใหญ่ แหล่งทรัพยากร วัตถุดิบ และแรงงานราคาถูก ตอบสนองเทคโนโลยีที่คิดค้นขึ้นใหม่ และเพิ่มผลิตภาพของประเทศแม่หรือประเทศทุนนิยมศูนย์กลางโดยนำเทคนิคเครื่องจักร และเทคโนโลยีการผลิต ระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครองเข้ามาใช้ประเทศอาณานิคม (Natsupa, 1996) ประเทศไทยซึ่งอยู่ในฐานะประเทศกึ่งอาณานิคม และได้รับผลกระทบในรูปแบบที่ไม่ต่างกันนัก ในช่วงทศวรรษ 1930 ถึงช่วงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ ผสมกับเกิดภาวะสงคราม ทำให้กลุ่มทุนนิยมศูนย์กลางอ่อนกำลังลง (Prasanseth, 2013) กล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาที่เกิดผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในตะวันตกช่วงแรกสิ้นสุดลง แต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองการเข้ามาของแนวคิดการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกและทุนนิยมศูนย์กลางที่กลับเข้ามามีบทบาทอีกครั้ง (Prasanseth, 2013) โดยเปลี่ยนจากระบบการผลิตเพื่อส่งออกไปยังประเทศศูนย์กลางมาเป็นแบบอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทยเป็นอย่างมากจนระบบการผลิตนี้ถึงทางตันช่วงปี 1967 (Phongpaichit & Baker, 2023) และแนวคิดการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกเสื่อมลงในช่วงปลายทศวรรษ 1970 (Natsupa, 2014)

ไทยมีลักษณะพิเศษจากการไม่ตกเป็นประเทศอาณานิคม ทำให้สามารถกำหนดฉากทัศน์ของการเปลี่ยนแปลงได้ 2 รูปแบบที่เกิดขึ้นคู่ขนานกันตลอดช่วงการเปลี่ยนแปลง ฉากทัศน์แรกคือ การเป็นส่วนหนึ่งในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมระดับโลก เกิดจากระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมจากภายนอก ไม่ได้เกิดขึ้นเองจากภายใน (Natsupa, 1996) รับสภาพการเป็นแหล่งผลิตสินค้าขึ้นปฐม เป็นตลาดขนาดใหญ่ แหล่งทรัพยากร วัตถุดิบ และแรงงานราคาถูกและเปิดการค้าเสรีกับประเทศเจ้าอาณานิคมต่าง ๆ เกิดภาวะความเป็นชายขอบหรือพื้นที่รอบนอกของทุนนิยมโลก ซึ่งเกิดในช่วงหลังจากที่สยามลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) เป็นสนธิสัญญาที่ราชอาณาจักรสยามทำกับสหราชอาณาจักร ลงนามเมื่อ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 ซึ่งมีสาระสำคัญในการเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศในสยาม (Baker & Phongpaichit, 2014) ฉากทัศน์ที่สอง

คือ การก่อรัฐสมัยใหม่ของสยามโดยมีกรุงเทพฯ เป็นเมืองศูนย์กลางที่ใช้องค์ความรู้ และเทคโนโลยีจากตะวันตกเป็นเครื่องมือ ซึ่งจะพัฒนาไปเป็นรัฐไทยในช่วงเวลาต่อมา ซึ่งเกิดขึ้นชัดเจนในช่วงรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

จากบริบททางประวัติศาสตร์ผู้วิจัยสร้างข้อถกเถียงโดยเปรียบเทียบกับบทสรุปใจความสำคัญของเอกสารหลักทั้ง 3 ฉบับ โดยแยกออกเป็น 5 มิติ

5.1.1 มิติด้านคำจำกัดความ การอนุรักษ์มรดกอุตสาหกรรมระดับสากลพยายามมองภาพกว้างให้ครอบคลุมหลักฐานทางอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในทุกภูมิภาค ตามเอกสารที่ 1 ในมิติการสร้างนิยามใช้ มรดกอุตสาหกรรมประกอบด้วย สิ่งที่เหลือเหลือของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งหมายความถึง การเปลี่ยนแปลงวิถีทางสังคมและวัฒนธรรมจากผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยเน้นไปที่การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 1 และ 2 ซึ่งทำให้เกิดขอบเขตการพิจารณาที่กว้าง และครอบคลุมหลักฐานทั้งประเทศที่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม และไม่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม รวมถึงมิติด้านกรอบเวลา และประเภทของหลักฐาน โดยพิจารณาหลักฐานที่มีผลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โครงสร้างทางสังคม ความสามารถทางปัญญา และสถาบันที่สามารถมีอิทธิพลต่อทางเลือกในการพัฒนาในอนาคตของชุมชนอุตสาหกรรม (Bole, 2021) แทนที่จะเป็นสิ่งที่เหลือของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งเน้นเฉพาะการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนการ เทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตซึ่งจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเชิงอุตสาหกรรม คือ การใช้วัสดุพื้นฐานใหม่ การใช้แหล่งพลังงานใหม่ การประดิษฐ์เครื่องจักรใหม่ การจัดระเบียบงานใหม่ที่เรียกว่า ระบบโรงงาน ซึ่งส่งผลให้มีการแบ่งงานเพิ่มขึ้น และเกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน การพัฒนาด้านการขนส่งและการสื่อสาร การประยุกต์ใช้งานผลการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ที่เพิ่มขึ้นสู่อุตสาหกรรม (Britannica, 2023) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความชัดเจนเฉพาะในยุโรปและบางประเทศ ในภูมิภาคอื่น และแสดงผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เน้นในกระบวนการผลิตเท่านั้น อีกทั้งในเอกสารที่ 2 ยังขยายให้เห็นภาพมากขึ้นจากนิยามว่า หลักฐานของกระบวนการผลิตเชิงอุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงการสกัดหรือได้มาซึ่งวัตถุดิบ การแปรรูปวัตถุดิบให้เป็นสินค้า การขนส่ง การผลิตพลังงาน การควบคุมกระบวนการและเทคโนโลยี ปฏิสัมพันธ์ทางการค้า และการแลกเปลี่ยนสินค้า แสดงการรวบรวมภาพของประเทศกลุ่มอาณานิคม ซึ่งเป็นแหล่งสินค้าขั้นปฐม วัตถุดิบและตลาดใหญ่ของยุโรป ซึ่งเป็นหนึ่งกระบวนการผลิตเชิงอุตสาหกรรมเข้าไปด้วย

ในเอกสารที่ 3 สร้างนิยามที่แสดงความจริงเชิงประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียส่วนใหญ่ว่า เป็นพยานของกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ ซึ่งสะท้อนภาพกลุ่มประเทศที่ไม่ใช่ศูนย์กลางการปฏิวัติอุตสาหกรรม และได้รับผลกระทบจากการใช้กระบวนการอุตสาหกรรมเร่งให้เกิดความเป็นสมัยใหม่ตามแนวทางตะวันตกโดยการถูกรวมเข้าอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนระดับโลก โดยยอมรับหลักแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศแบบอาณานิคม (Colonial International Division of Labour) (Prasanseth, 2013) และยังแสดงการยอมรับความแตกต่างของกระบวนการทางอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในเอเชียว่า องค์ประกอบสำคัญหลายอย่างของมรดกอุตสาหกรรมในเอเชียถูกนำเข้าโดยอาณานิคม หรือประเทศในโลกตะวันตก แสดงนัยยะด้านความแตกต่างของหลักฐานที่เหลืออยู่ของกลุ่มประเทศในเอเชียกับประเทศต้นทาง ซึ่งส่วนใหญ่หลักฐานทางเอเชียจะเกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าขั้นปฐม และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกนำไปเป็นวัตถุดิบในการผลิตของประเทศต้นทาง

จะพบว่า แนวคิดระดับสากลมีค่าสำคัญที่ต้องนำมาพิจารณา 2 คำ คือ วัฒนธรรมอุตสาหกรรม และกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก ซึ่งเหมือนเป็นการเปิดให้เกิดการพิจารณาได้กว้างขึ้นในแต่ละบริบทของประเทศนั้น ๆ แต่ผู้วิจัยเห็นว่า ยังเป็นแนวคิดที่อยู่บนแนวคิดแบบมิยุโรปเป็นศูนย์กลาง หรือมุมมองที่ศูนย์กลางกระทำต่อพื้นที่รอบนอกในทุนนิยมสากลเท่านั้น ส่งผลต่อกรอบแนวคิดในมิติด้านคำจำกัดความสะท้อนเพียงฉากทัศน์เดียวของการเปลี่ยนแปลง คือ การเป็นส่วนหนึ่งในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมระดับโลก การรับสภาพการเป็นแหล่งผลิตสินค้าขั้นปฐม เป็น แหล่งทรัพยากรและวัตถุดิบเพื่อส่งเข้าสู่อุตสาหกรรมศูนย์กลาง และการเปิดการค้าเสรี การเปิดประเทศมีการนำเข้าเทคโนโลยีโดยชาวต่างชาติ ก่อให้เกิดกิจกรรมใหม่ ๆ เช่น อุตสาหกรรมข้าว อุตสาหกรรมไม้สัก อุตสาหกรรมแร่ดีบุก นำเครื่องจักรไอน้ำมาใช้สำหรับโรงสี

โรงเลื่อย ใช้เรือขุดในเหมืองดีบุก (Natsupa & Manarangsang, 1984) สนธิสัญญาเบาว์ริงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่อันเป็นนโยบายจากผลกระทบ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการค้าเสรี พัฒนาไปสู่การเกิดชนชั้นนายทุนขึ้นในไทย (Sampatchalit, 2008) การเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงระบบเงินตรา รูปแบบการจัดเก็บภาษี เกิดการย้ายถิ่นฐานและการตั้งถิ่นฐานใหม่ ๆ ตามแหล่งอุตสาหกรรม ซึ่งแสดงถึงวัฒนธรรมอุตสาหกรรม เริ่มมีความสนใจและการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์มากขึ้น การเข้ามาของเทคโนโลยีการพิมพ์สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ต่างไปจากเดิม และระบบสาธารณสุขแบบตะวันตก เกิดโรงเรียน โรงพยาบาลที่ก่อตั้งโดยชาวต่างชาติ โดยตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก ที่มีการเปลี่ยนรูปจากลัทธิล่าอาณานิคมที่ใช้ทหารนำ เป็นการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีและบริษัทข้ามชาติเป็นตัวนำ เกิดความพยายามจัดระเบียบโลกใหม่ทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เกิดการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่โดยทุนต่างชาติ เป็นต้น ยังคงดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน

ในการเปลี่ยนแปลงคู่ขนานไปบน 2 ฉากทัศน์ที่กล่าวข้างต้น ฉากทัศน์ที่ 2 การก่อรูปรัฐสมัยใหม่ของสยามโดยมีกรุงเทพ ฯ เป็นเมืองศูนย์กลางถือเป็นแนวคิดสำคัญที่มีผลต่อมุมมองทางประวัติศาสตร์ที่แสดงมุมมองที่ต่างออกไปจากมุมมองที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบ หรือจำยอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยมีชาติตะวันตกเป็นปัจจัยกดดันแต่เพียงอย่างเดียว การปรับตัวเพื่อใช้ประโยชน์จากแนวคิด เทคโนโลยี และการจัดการผลประโยชน์ทางการค้ากับชาติตะวันตกของกรุงเทพ ฯ ได้สร้างเงื่อนไขให้เกิดความแตกต่าง คือ การก่อรูปรัฐสมัยใหม่ในแบบของตนเอง เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากภายในตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 องค์ประกอบของความเป็นรัฐสมัยใหม่เริ่มก่อรูปที่ละอย่าง มีการปรับตัวที่เห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีแนวคิดการเป็นสมัยใหม่แบบจารีต (ชาติ-กษัตริย์นิยม) (Aphonrnsuvan, 2020) มีความพยายาม การกำหนดเขตแดนชัดเจน รวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง คือ กรุงเทพ ฯ เกิดการสร้างอาคารราชการ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ จัดระบบการบริหารแผ่นดินใหม่ งานวิศวกรรมที่ใหญ่ที่สุด คือ การสร้างทางรถไฟ งบประมาณของรัฐหนักไปทางด้านความมั่นคงภายนอกและภายในประเทศ (Natsupa, 2014) มาถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 จึงกลายเป็นรัฐใหม่ในระบอบประชาธิปไตย

5.1.2 มิติด้านกรอบเวลา ในเอกสารระดับสากลฉบับที่ 1 และ 2 เน้นที่บริบทในประเทศศูนย์กลางตะวันตก และประเทศที่ผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งมีความชัดเจนในกรอบเวลาที่ใช้พิจารณาผลกระทบจากอุตสาหกรรมที่ให้ความสำคัญกับช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 1 ในปลายศตวรรษที่ 18 แต่เมื่อมองว่า ผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปก็ส่งผลกระทบต่อประเทศต่าง ๆ ในหลากหลายภูมิภาคทั่วโลก ในหลากหลายมิติจนถึงปัจจุบัน ในแง่มุมมองของความเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตเพื่อรองรับระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมระดับโลกผ่านลัทธิอาณานิคม และต่อเนื่องด้วยแรงกดดันจากกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกในภายหลัง ทำให้ในเอกสารที่ 3 ระบุให้ขยายช่วงเวลาในการพิจารณาหลักฐานในภูมิภาคอื่น โดยให้พิจารณาถึงที่มาทางประวัติศาสตร์ในอดีต ซึ่งสะท้อนหรือส่งผลต่อแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในแต่ละประเทศ

ผู้วิจัยพบว่า กรอบเวลาในการพิจารณาผลกระทบจากอุตสาหกรรมในประเทศไทยสามารถขยายความจากเอกสารระดับสากลฉบับที่ 3 ได้ โดยพิจารณาจากช่วงเวลาที่ไทยได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมผ่านลัทธิล่าอาณานิคม และการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกในช่วงเวลาต่อมา โดยเริ่มจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 ที่ไทยได้รับแรงกดดันจากภายนอกให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ ให้อยู่ในสถานะกึ่งอาณานิคม และเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมระดับโลก เข้าร่วมอยู่ในวงจรการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศแบบอาณานิคม โดยไทยเป็นผู้ผลิตสินค้าปฐมเพื่อส่งออก เป็นการแลกเปลี่ยนกับสินค้าสำเร็จรูปที่ผลิตโดยกลุ่มประเทศทุนนิยมศูนย์กลางในยุโรปตะวันตก มีการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ เช่น เครื่องจักรไอน้ำมาใช้สำหรับโรงสี โรงเลื่อย ใช้เรือขุดในเหมืองดีบุก ใช้เรือกลไฟในการขนส่ง ซึ่งผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในตะวันตกช่วงแรกสิ้นสุดลงช่วงหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองที่ลัทธิอาณานิคมเริ่มหมดไป เปลี่ยนเป็นระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าโดยทุนจากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นในช่วง

ต่อมา (Prasanseth, 2013) ซึ่งคือ ช่วงที่แนวการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกและกระบวนการเข้าสู่ความเป็นสากลของระบบทุนนิยมและลัทธิเสรีนิยมใหม่เข้ามามีบทบาทกับสังคมไทย ที่แม้จะเปลี่ยนรูปและวิธีการไปหลากหลาย แต่ยังคงส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

5.1.3 มิติด้านความแท้ การพิจารณาความแท้ของมรดกอุตสาหกรรมนั้นในภาพรวมมีความคล้ายคลึงกับการพิจารณาความแท้ของมรดกวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ใช้แนวคิดของ The Venice Charter ที่มีเนื้อหาสำคัญในการปฏิเสธการทำเทียม มีจุดประสงค์ในการบูรณะ คือ การสงวนรักษา และแสดงให้เห็นชัดเจนถึงคุณค่าโดยอยู่บนพื้นฐานของการเคารพวัสดุดั้งเดิม The Berra Charter ที่มีแนวคิดต้องการเชื่อมโยงระหว่างอาคารที่ตั้งกับวัฒนธรรม และภูมิหลังของภูมิปัญญาที่เป็นตัวสร้างโบราณสถานนั้น ๆ และ The Nara Document on Authenticity ที่ประกาศว่า การตัดสินคุณค่าความเป็นของแท้จะต้องไม่เป็นเกณฑ์ตายตัว แต่ต้องใช้บริบทของวัฒนธรรมนั้นตัดสิน ให้พิจารณาจากความหลากหลายของแหล่งข้อมูลทั้งที่เป็นกายภาพและอากาภาพ (Chungsiriarak, 2016) เป็นหลัก ความแท้ของมรดกอุตสาหกรรมจึงหมายถึง ความสมบูรณ์ของสิ่งที่หลงเหลือไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักร อุปกรณ์ ตำแหน่งการวางเครื่องจักรที่สะท้อนกระบวนการผลิตที่เป็นจริง รูปแบบสถาปัตยกรรม และเทคนิคการก่อสร้างที่สะท้อนถึงยุคสมัย ส่วนในเอเชียเน้นกล่าวถึงหลักฐานที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงที่ถูกนำเข้ามาจากตะวันตกทั้งรูปแบบและเทคนิค ในด้านการผลิต สถาปัตยกรรมและการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมสมัยใหม่แบบตะวันตก ที่ผูกโยงกับระบบทุนนิยมไม่ใช่อุตสาหกรรมในครัวเรือนหรือชุมชน รวมถึงความสมบูรณ์ของรูปแบบเทคโนโลยีและเทคนิคที่ตรงกับประเทศในยุโรป และที่ผสมผสานเข้ากับเทคนิควิธีการและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ๆ แต่ยังคงแสดงถึงวิถีอุตสาหกรรม สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามรดกอุตสาหกรรมระดับสากลนั้นมุ่งไปที่หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 1 และมีแนวคิดแบบยุโรปเป็นศูนย์กลาง

การปฏิวัติอุตสาหกรรมและการเป็นสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นตอนในยุโรป แต่เกิดปรากฏการณ์การทับซ้อนของช่วงเวลาในเอเชีย ทำให้มรดกอุตสาหกรรมของประเทศในเอเชียส่วนใหญ่มีความไม่ชัดเจนหากใช้เกณฑ์ในการพิจารณาแบบเดียวกับยุโรป โดยเฉพาะด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้าง ในยุโรปรูปแบบสถาปัตยกรรมเปลี่ยนไปในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรม คือ มีการนำวัสดุที่ได้จากอุตสาหกรรม เช่น เหล็ก มาใช้ในการก่อสร้างอาคารพาตช่วงกว้าง (Wide span structure) เพื่อสร้างโรงงาน และสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นต่อกิจกรรมเชิงอุตสาหกรรมจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมของยุคนั้น จึงง่ายต่อการแยกแยะ หรือระบุความชัดเจนของหลักฐานว่าอยู่ในยุคสมัยใด แต่ในเอเชียหรือไทยเองมีความต่างออกไป กิจกรรมเชิงอุตสาหกรรมในประเทศไทยอาจไม่ได้อยู่ในอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างที่ตรงตามลักษณะในยุโรปทั้งหมด คือ มีทั้งสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะตรงกับยุคสมัยในยุโรป เช่น อาคารโกดัง และโรงเลื่อย ที่ทำเรือของบริษัทอีสต์เอเชียติก ในสมัยรัชกาลที่ 5 อาคารที่ถูกปรับรูปแบบให้เข้ากับการใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น อาคารโรงสีและโกดังเก็บข้าวที่ใช้ไม้เป็นโครงสร้างหลัก และกิจกรรมเชิงอุตสาหกรรมที่ถูกห่อหุ้มด้วยอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์น เช่น อาคารโรงงานรถไฟมักกะสันบางอาคาร หรือโรงพิมพ์คุรุสภา และจากการรับรู้ของผู้คนเมื่อนึกถึงอุตสาหกรรมมักนึกถึงสิ่งก่อสร้างที่มีโครงสร้างขนาดใหญ่ ทำจากวัสดุที่ได้จากการผลิตเชิงอุตสาหกรรมอย่างเหล็กและกระจก ซึ่งสื่อสารเชิงกายภาพมากกว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้น จึงเกิดความสับสนในการรับรู้อาคารทางอุตสาหกรรม และจากข้อเสนอของผู้วิจัยในมิติด้านคำจำกัดความในเงื่อนไขที่ 2 การเป็นพยานของกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกที่มุ่งประเด็นไปที่การเปิดการค้าเสรี และเงื่อนไขที่ 3 การเป็นหลักฐานในฐานะเครื่องมือในการสร้างรัฐสมัยใหม่

5.1.4 มิติด้านการแบ่งประเภท จากการวิเคราะห์เอกสารที่ 1 และ 2 มีการแบ่งหลักฐานเป็น 2 ประเภท คือ แบ่งตามประเภทของอาคาร สิ่งก่อสร้างและพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเชิงอุตสาหกรรมที่หลักฐานนั้นห่อหุ้มหรือรองรับอยู่ตามขั้นตอนในกระบวนการผลิตเชิงอุตสาหกรรม การกระจายสินค้าและสิ่งที่เกี่ยวข้อง จะพบว่า การแบ่งประเภทรูปแบบนั้นค่อนข้างชัดเจนตามประเภทของกิจกรรมและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ส่วนในเอเชียจากการวิเคราะห์เอกสารที่ 3 เป็นการเพิ่มเติมในมิติของการตกเป็นอาณานิคม และการเป็นผู้รับเทคโนโลยี โดยให้ประเด็นกว้าง ๆ อย่างการ

พัฒนาที่ดิน เศรษฐกิจชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน แรงงาน กับทรัพยากรธรรมชาติ ประเภทของหลักฐานเชิงอุตสาหกรรมจะเน้นไปที่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งวัตถุดิบ การขนส่ง และการตั้งถิ่นฐานใหม่ ๆ เป็นหลัก นอกจากนี้เอกสารทั้ง 3 แล้วยังมีการศึกษาแบ่งประเภทย่อย (Sub-themes) จากองค์กรอื่นในประเทศต่าง ๆ อีก เช่น The Historic American Engineering Record (HAER), a sub-division of the United States National Park Service. แบ่งประเภทย่อยออกเป็น 10 ประเภท Extractive Industries, Bulk Products Industries, Manufacturing Industries, Utilities, Power Sources and Prime Movers, Transportation, Communication, Bridges, Trestles, Aqueducts, Building Technology, Specialized Structures / Objects ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแต่ละพื้นที่ที่สามารถสร้างเกณฑ์ในการพิจารณาในมิติด้านการแบ่งประเภทเฉพาะเจาะจงให้เหมาะกับบริบทของตนเองมากขึ้นได้

5.1.5 มิติด้านคุณค่า เนื่องจากการให้คุณค่าเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสียหลายฝ่าย ผู้วิจัยได้ทำการเลือกพื้นที่ศึกษาจากข้อสรุปมิติอื่น ๆ และทำการลงพื้นที่สัมภาษณ์ และทำกระบวนการประเมินคุณค่า

5.2 การเลือกพื้นที่ศึกษา

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษา 3 พื้นที่ โดยใช้เกณฑ์ คือ พื้นที่ที่เป็นตัวแทนของ 3 เจอนไซท์ที่เสนอในมิติด้านคำจำกัดความ พื้นที่ที่ยังคงความสมบูรณ์ของหลักฐานไว้เป็นส่วนใหญ่ และพื้นที่ที่เริ่มเข้าสู่กระบวนการ หรือเริ่มเป็นที่สนใจในประเด็นการอนุรักษ์ เนื่องจากผู้วิจัยคาดว่าพื้นที่ที่ถูกจัดการโดยโครงการใด ๆ หรือได้รับความสนใจจนเป็นประเด็นสาธารณะด้านการอนุรักษ์แล้วนั้น แสดงถึงควมมีคุณค่าบางประการของพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลให้กระบวนการประเมินคุณค่าเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมเกิดความกระชับ และได้ผลการวิจัยที่ครบทุกมิติ

5.2.1 พื้นที่ประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมป่าไม้ จังหวัดแพร่ เป็นตัวแทนของหลักฐานที่แสดงความเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศชายขอบของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม เนื่องจากในยุคอุตสาหกรรมป่าไม้ เมืองแพร่เกิดการพัฒนามากทั้งภายในและรอบนอกตัวเมือง ทั้งสิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์โดยเฉพาะในช่วงที่ บริษัทอีสต์เอเชียติก บริษัทจากประเทศเดนมาร์กได้รับสัมปทานการทำไม้สัก หลักฐานทางภูมิทัศน์ในช่วงเวลานั้น ซึ่งปัจจุบันส่วนใหญ่ถูกดัดแปลงตามการขยายตัวของเมือง และการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปเกือบทั้งหมด โดยภูมิทัศน์สำคัญในช่วงเวลานั้น คือ ปางช้าง ช่างม้า ลานกองไม้ซุง เส้นทางรถไฟขนซุงจากลานกองเก็บไม้สัก วัดชัยมงคลมายังบริเวณริมแม่น้ำยม คันถนน รถไฟเล็ก-สถานี ทางเกวียน ลานช้างชักลากซุงลงสู่แม่น้ำยมเพื่อล่องลงสู่กรุงเทพฯ ในส่วนของสถาปัตยกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในด้านรูปแบบและวัสดุ เนื่องจากการเข้ามาของชาติตะวันตก และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่เข้ามาทำงานด้านป่าไม้ และยังคงเหลือหลักฐานอยู่ในปัจจุบัน โดยมีอาคารที่โดดเด่นหลายอาคาร

5.2.2 โรงงานกระดาษไทย จังหวัดกาญจนบุรี เป็นตัวแทนของหลักฐานที่แสดงการเป็นพยานของกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก เนื่องจากโรงงานกระดาษไทย จังหวัดกาญจนบุรี เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2479 ภายใต้ดำริของพระยาพลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ที่ต้องการสร้างความมั่นคงของระบบเงินตราภายในประเทศตามแบบตะวันตก

5.2.3 โรงงานรถไฟมักกะสัน เป็นตัวแทนของหลักฐานในฐานะเครื่องมือในการสร้างรัฐสมัยใหม่ เนื่องจากเป็นโครงการที่ใหญ่ที่สุดของรัฐส่วนกลางที่มีการนำเข้า และพัฒนาเทคโนโลยีที่สำคัญจากตะวันตก เพื่อสร้างผลกระทบของระบบการขนส่งที่เป็นนวัตกรรมต่อการพัฒนาวัตถุประสงค์ทางการเมือง และการปกครอง (Natsupa, 2014) ในช่วงการก่อรัฐสมัยใหม่ของสยาม

5.3 คุณค่ามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย

จากแนวคิดในการแบ่งระดับคุณค่าออกเป็น 2 ระดับ สามารถอธิบายผลการวิจัยได้ ดังนี้

5.3.1 ในระดับคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล พบว่า ระดับความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมเป็นประเด็นสำคัญในการพิจารณา และใช้วิเคราะห์พื้นที่ศึกษาของงานวิจัย ซึ่งทั้ง 3 พื้นที่ มีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมที่ชัดเจนใน 2 ระดับ คือ ระดับสากลและระดับชาติ โดยระดับความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมในแต่ละพื้นที่นั้นต่างกันไปตามช่วงเวลา และบทบาทของอิทธิพลจากศูนย์กลางอุตสาหกรรมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมป่าไม้ จังหวัดแพร่ สามารถแบ่งช่วงเวลาซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมได้เป็น 2 ลำดับ ลำดับแรก คือ ก่อนหมดสัมปทานของบริษัทค้าไม้จากยุโรป หรือเป็นช่วงเวลาที่ชาติตะวันตกเข้ามาเมื่ออิทธิพลโดยตรงกับเมืองแพร่ตั้งแต่ยังไม่ถูกรวมเข้ากับกรุงเทพฯ จนถึงช่วงเวลาที่กรุงเทพฯ สามารถก่อรูปรัฐสมัยใหม่ในสยามได้สำเร็จ อันเป็นช่วงเวลาพื้นที่ศึกษามีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมโลกสูงในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่เป็นแหล่งวัตถุดิบ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อกระบวนการผลิตของศูนย์กลางอุตสาหกรรมโลก ทั้งยังเป็นสินค้าสำคัญที่เป็นที่ต้องการในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกอีกด้วย ในด้านเทคโนโลยีแสดงให้เห็นผ่านงานสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานรูปแบบ และกระบวนการก่อสร้างระหว่างศูนย์กลางกับลักษณะและวัสดุท้องถิ่นอย่างชัดเจน รวมถึงเทคโนโลยีการจัดการระบบการขนส่งในพื้นที่เพื่อส่งสินค้าปริมาณมหาศาลสู่ศูนย์กลาง เช่น ระบบรถไฟระยะสั้นเพื่อขนถ่ายขนด้านบริบททางสังคมพื้นที่ศึกษาแสดงให้เห็นเด่นชัดผ่านการเติบโตของชุมชนเมืองที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนหลากหลายชาติพันธุ์ อันเป็นผลจากการจ้างงาน และความเติบโตทางเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรม เปลี่ยนแปลงจากชุมชนที่มีการผลิตเพื่อยังชีพเป็นผลิตเพื่อขาย ลำดับที่สอง คือ ช่วงหลังหมดสัมปทานของบริษัทค้าไม้จากยุโรป และก่อตั้งโรงเรียนการป่าไม้ขึ้น หรือช่วงหลังจากรัฐสมัยใหม่ก่อรูปขึ้นอย่างชัดเจนในสยาม ส่งผลให้ระดับความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมโลกลดลงเหลือเพียงการเป็นแหล่งสินค้าส่งออกที่สำคัญของสยามผ่านการเป็นส่วนหนึ่งของรัฐเท่านั้น ด้านองค์ความรู้และเทคโนโลยีในการจัดการทรัพยากรที่เคยเกิดจากการแลกเปลี่ยนโดยตรงกับศูนย์กลางอุตสาหกรรมโลกเปลี่ยนมาเป็นการรับนโยบายจากส่วนกลาง คือ กรุงเทพฯ ที่เลือกใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีจากตะวันตกมาจัดการทรัพยากร และจัดระเบียบการปกครองของตนเอง

โรงงานรถไฟมักกะสัน และโรงงานกระดาษไทย จังหวัดกาญจนบุรี เป็นหลักฐานซึ่งสามารถสร้างความเชื่อมโยงกับบริบทโลกในขณะนั้นในด้านการนำเข้าองค์ความรู้และเทคโนโลยีจากศูนย์กลางอุตสาหกรรม เพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่งตามมุมมองทางประวัติศาสตร์ หากมองในมุมการนำเข้า เพื่อวัตถุประสงค์ของการเป็นเครื่องมือในการสร้างระบบการปกครอง ขอบเขตอำนาจทางการเมืองของกลุ่มอำนาจนำในช่วงเวลานั้น ๆ รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานที่มีผลทางด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจในช่วงเวลาของการก่อรูปรัฐสมัยใหม่โดยมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางต่อเนื่องถึงการสร้างชาติในเวลาต่อมา ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางกายภาพและสังคมของประเทศไทยที่เห็นภาพต่อเนื่องกับศูนย์กลางเศรษฐกิจโลก ทำให้ระดับความเชื่อมโยงกับบริบทโลกมีความชัดเจน แต่หากมองด้วยมุมมองที่รัฐไทยเกิดขึ้นก่อนที่จะเกิดผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมจะพบว่า การนำเข้าองค์ความรู้และเทคโนโลยีจากศูนย์กลางอุตสาหกรรมในวัตถุประสงค์ เพื่อป้องกันและรักษาสถานะการเป็นรัฐกึ่งชนที่สามารถเชื่อมโยงความสำคัญในระดับประเทศเท่านั้น

5.3.2 คุณค่าในระดับที่ได้จากการประเมินภาคสนาม พบว่า ชุดคุณค่ามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทยโดยการแบ่งคุณค่าออกเป็น 2 ประเภท คือ คุณค่าของตัวมรดก และคุณค่าที่เชื่อมโยงทางสังคม ซึ่งเป็นประเภทคุณค่าที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม และนำไปทดสอบในกระบวนการประเมินคุณค่า

คุณค่ามรดก เป็นคุณค่าที่มองความสำคัญของตัวมรดกในฐานะหลักฐานทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์เป็นหลัก เป็นมุมมองแบบวัตถุวิสัย (Objective) ซึ่งจากการประเมินคุณค่าพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ พบว่าประกอบด้วยชุดคุณค่ารอง คือ

คุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นประเด็นที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 3 พื้นที่ ให้ความสำคัญเป็นประเด็นหลัก เนื่องจากเป็นรากฐานของแนวคิดเรื่องมรดกวัฒนธรรมว่า พื้นที่มรดกนั้นมีหน้าที่ในการสื่อความหมายรวบรวมหรือกระตุ้นความสัมพันธ์

หรือการตอบสนองต่ออดีต (Mason, 2002) โดยแต่ละพื้นที่ศึกษาจะพบรายละเอียดของคุณค่าครองที่เป็นจุดร่วมของทั้ง 3 พื้นที่ ขึ้นกับลำดับเวลาในประวัติศาสตร์ การใช้งานทรัพย์สินทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน เจ้าของทรัพย์สินตามกฎหมาย และระดับความเป็นสาธารณะของทรัพย์สินนั้น ๆ การให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 3 พื้นที่ ให้ความสำคัญร่วมกันผ่านตัวอาคาร สถาปัตยกรรม เทคโนโลยีการก่อสร้าง และองค์ประกอบอาคาร เช่น วัสดุ เครื่องมือ เครื่องจักร เทคโนโลยีการใช้งาน เป็นต้น “สถาปัตยกรรม เพราะมันเห็น มันแน่นอน มันบอกว่าสร้างเมื่อไหร่ อะไร อย่างไร แล้วอยู่ไหน ถ้าถามเรื่องการรถไฟโรงงานมักกะสันเนี่ยเรามักจะพูดถึงสองเรื่อง ประวัติศาสตร์ ใครทำอะไร ที่ไหน ยังไง อันที่สองแล้วสิ่งที่มันหลงเหลืออยู่จากประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบันมันมีอะไรบ้าง เหมือนโรงงานกระดาษมันเป็นอย่างนี้ สร้างขึ้นอย่างนี้ แล้วที่มันเหลืออะไรบ้าง เพราะฉะนั้นมักจะมองสองเรื่องเป็นหลัก มันเป็นสองเรื่องที่เราลากู้นำเอาไปพูดมันจะเห็นภาพ เพราะอันหนึ่งมันเป็นประวัติศาสตร์มันจับต้องไม่ได้ ก็พูดนู่นนี่นั่นแต่พอเนี่ย พอบอกว่านี่มันอยู่ตรงนี้นั้นเห็นภาพ สถาปัตยกรรม คือกายภาพ ที่ตั้งมันอยู่ตรงนี้ หน้าตามันเป็นอย่างนี้ที่เขาว่า เพื่อจะนำไปสู่เรื่องต่อไป (P. Chukaew, personal communication, February 28, 2024)

เนื่องจากสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบอาคาร เป็นหลักฐานทางกายภาพที่เด่นชัดที่สุด จำต้องได้ ความสวยงาม ความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นที่เป็นตัวแทนของอดีตในด้านต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ คุณค่าทางจิตใจดังที่เกิดขึ้นกับพนักงานของโรงงานรถไฟมักกะสัน และผู้คนในกรมป่าไม้ที่ยึดโยงตัวสถาปัตยกรรม พื้นที่โครงการกับสถาบันกษัตริย์จนเกิดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เฉพาะของกลุ่มคน เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ส่งผลต่อการรับรู้คุณค่าของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และยังสามารถเป็นจุดเริ่มต้นที่เด่นชัดของการเป็นแหล่งศึกษาเรื่องต่าง ๆ ในอดีตที่เกี่ยวข้องต่อไป

คุณค่าที่เกี่ยวข้องทางสังคม คือ คุณค่าที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใช้ตัวมรดกเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างกระบวนการทางสังคม เพื่อวัตถุประสงค์ในด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง

“มันทำให้เกิดการนำพาประชาชนจำนวนมากในเมืองกาญฯ มาเกี่ยวข้องกับโรงงานกระดาษ ในแง่ของลูกจ้าง ของคนที่เห็นความเจริญเกิดขึ้นตรงหน้าอย่างไม่เคยเห็นมาก่อน มีน้ำ มีไฟ มีระบบการจัดการแบบสมัยใหม่ ระบบรัฐวิสาหกิจ มีฝรั่งมาเดิน มีความรู้วิศวกรรม มีเคมีเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ จุดเปลี่ยนของจังหวัดกาญจนบุรีในแง่เมืองเก่าเป็นเมืองใหม่ขึ้นมาทันที เกิดประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบใหม่ขึ้น ทั้งหมดมันนำพาให้สังคมเมืองกาญฯ โยงเข้ามาในโรงกระดาษอย่างเลี่ยงไม่ได้ หมายความว่าอะไรที่โรงงานกระดาษทำขึ้นมันมีผลทางสังคม” (P. Sildaenchan, personal communication, March 7, 2024)

“ที่หลงเหลืออยู่ปฏิบัติงานอยู่ตอนนี้ก็คือลูกหลานรถไฟ คือ ในนี้มีบ้านพักอยู่กันประมาณสัก 80-90 ปี ลูกเจ็บไข้ได้ป่วยก็เข้าโรงพยาบาลก็มีโรงพยาบาลรักษา” (P. Prempratin, personal communication, September 15, 2021)

“ครอบครัวผมทางฝั่งพ่อเป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ทางฝั่งคุณปู่คุณย่าทำเกี่ยวกับการมาเลี้ยงช้างให้เจ้าหลวง ต้นตระกูลมาจากลาว ฝั่งคุณตาเป็นช่างไม้ หาเลี้ยงลูก 9 คนด้วยการเป็นช่างทำเฟอร์นิเจอร์ ความผูกพันในส่วนของผมเนี่ยมันมีมาก” (P. Gunthawong, personal communication, February 26, 2024)

ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง 3 คน ให้ภาพที่ชัดเจนถึงความสำคัญของพื้นที่มรดกที่เชื่อมโยงกับเครือข่าย และปรากฏการณ์ทางสังคม รวมถึงความสัมพันธ์อื่น ๆ ในวงกว้างซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับคุณค่าของมรดก ที่ส่งผลต่อการเกิดความเป็นถิ่นที่ ซึ่งหมายถึง การก่อรูปทางสังคม อัตลักษณ์ของชุมชนหรือความรู้สึกอื่น ๆ ในความเกี่ยวพันกันของกลุ่มทางสังคม มาจากลักษณะเฉพาะของมรดกและสภาพแวดล้อมของขอบเขตเชิงพื้นที่ของมรดก ซึ่งตรงกับ **คุณค่าทางสังคม** ความเป็นมาส่วนบุคคล และในภาพรวมของชุมชน

จากการเกิดอัตลักษณ์ของชุมชนและกลุ่มทางสังคมเฉพาะขึ้นนี้ ก่อให้เกิดการรับรู้ถึงตัวตนในระดับบุคคลและระดับที่กว้างออกไป เห็นชัดในกรณีพื้นที่ประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมป่าไม้แพร่ “มีความสำคัญในเรื่องของเรื่องราว ในเรื่องของ

ประวัติศาสตร์ที่ทำให้คนทั่วไปรู้จักจังหวัดแพร่ในมิติของการทำไม้” (P. Gunthawong, personal communication, February 26, 2024) ที่การรับรู้ในวงกว้างถูกต่อยอดไปสู่นโยบายระดับจังหวัดและระดับประเทศผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น นโยบายผลักดันให้เกิดวิสาหกิจชุมชนด้านการจัดการไม้สักผ่านโครงการชื่อ Teak Valley : World Teak Center ซึ่งทำให้เกิด **คุณค่าทางวัฒนธรรมและการเป็นตัวแทน** หมายถึง คุณค่าที่เกิดจากเรื่องราวหรือผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบที่เกี่ยวข้องกับมรดกนั้น ๆ ที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความผูกพันทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน ทั้ง ประวัติศาสตร์ ทางนโยบายและการเมือง ทางชาติพันธุ์ หรือความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบอื่น ๆ เช่น งานฝีมือ (Mason, 2002)

คุณค่าทางนโยบายและการเมือง เป็นคุณค่าที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างชีวิตของพลเมือง สังคมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และจากความสามารถมรดกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการสะท้อนและพฤติกรรมทางการเมืองที่เป็นบวกซึ่งก่อให้เกิดประชาสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างหรือรักษาความสัมพันธ์ของประชาสังคม ความชอบธรรมของรัฐบาล การประท้วง หรือเป็นมูลเหตุทางอุดมการณ์ ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานที่เห็นได้ชัดเจนเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ หรือได้มาจากการศึกษา วิจัยหรือทำความเข้าใจว่ามรดกแห่งนั้น ๆ เกิดมาจากนโยบายทางการเมืองแบบใด เข้าไปมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมอย่างไร รวมถึงการเรียนรู้ว่าใครเป็นผู้สร้างบริบทนั้นขึ้นมา และสร้างมาเพื่อตอบสนองหรือยังผลทางการเมืองและนโยบายใด (Mason, 2002)

พื้นที่ประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมป่าไม้แพร่และโรงงานกระดาษไทย สะท้อนความสำคัญของพื้นที่ในมิติด้านการเมือง ที่พื้นที่มรดกสามารถก่อให้เกิดกลุ่มประชาสังคมที่มีอำนาจต่อรองขึ้นมาได้สำเร็จ ทั้งกลุ่ม ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น เมืองแพร่และภูมิเมืองกาญจน์ ที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการอนุรักษ์พื้นที่ ในส่วนของโรงงานรถไฟมักกะสัน กลุ่มประชาสังคมมีขีดความสามารถในการต่อรองต่ำ เนื่องจากพื้นที่มรดกมีความชัดเจนเรื่องกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของ และสถานภาพความเป็นลูกจ้างในองค์กรของกลุ่มประชาสังคม

คุณค่าทางกระบวนการทำงานและงานฝีมือ หมายถึง กระบวนการที่ใช้ในการออกแบบและจัดทำจัดสร้างมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งมักจะเป็นประเด็นสำคัญของการอนุรักษ์ โดยจะแยกจากคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางสุนทรียะ ซึ่งพบได้ชัดจากพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ จากสถาปัตยกรรมและการจัดการพื้นที่ที่ตั้งที่แสดงถึงกระบวนการทำงานเชิงอุตสาหกรรม และการต่อยอดองค์ความรู้เชิงช่างด้วยองค์ความรู้ท้องถิ่น

คุณค่าทางสุนทรียะ หมายถึง คุณค่าของมรดกในทางกายภาพที่มองเห็นได้ ความสวยงาม และความสง่างามของตัวมรดก การออกแบบและวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้าง ภูมิทัศน์ และวัตถุประกอบ ที่มีผลต่อความรู้สึกของมนุษย์ในเชิงความงาม นอกจากนี้ยังอาจครอบคลุมถึงประสาทสัมผัส เช่น การได้ยิน การได้กลิ่น ที่สร้างประสบการณ์ในเชิงบวกประกอบด้วย การที่อาคารหลาย ๆ หลังในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ ได้รับความสนใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของคนและหน่วยงานภายนอก เช่น การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน อาคาร ร.พ.ท. 2465 ในโรงงานรถไฟมักกะสัน อาคารบ้านวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ การลงพื้นที่ของกลุ่ม VERNADOC Thailand ที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้ง 3 พื้นที่ ช่วยยืนยันคุณค่าด้านความงาม สถาปัตยกรรมและศิลปะของพื้นที่มรดกได้เป็นอย่างดี

กระบวนการทางเศรษฐศาสตร์

พบว่า กระบวนการการประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจเป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ประเมินคุณค่าของตัวมรดกและคุณค่าที่เชื่อมโยงทางสังคม เพียงอยู่บนพื้นฐานของญาณวิทยาคนละแบบที่ส่งผลให้เกิดมุมมองที่แตกต่างกัน (Mason, 2002) การประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจมุ่งเน้นที่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการใช้ตัวมรดกทั้งในปัจจุบันและอนาคต สามารถแบ่งตามได้เป็น 2 ประเภท คือ

มูลค่าทางการตลาด เป็นคุณค่าที่เกิดจากการตั้งราคาจากตัวมรดกหรือบริการที่เกิดจากตัวพื้นที่มรดกนั้น ๆ เช่น ค่าเข้าชมพื้นที่มรดก ค่าที่ดินและค่าแรงของคนงาน สามารถแสดงได้ง่ายในแง่ของราคา ผู้วิจัยพบว่า เป็นกระบวนการหาคุณค่าของตัวมรดก โดยนำคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและเทคโนโลยีมาสร้างมูลค่า

มูลค่าที่ไม่ใช่ราคาตลาด เป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจที่ไม่มีการซื้อขายและยากที่จะแสดงออกในด้านราคา เป็นการวิเคราะห์ความคุ้มค่าของมรดกในแง่คุณค่าทางสังคมวัฒนธรรม เช่น กลุ่มบุคคลหรือกลุ่มทางสังคมยินดีจัดสรรทรัพยากร (จ่ายเงิน) เพื่อซื้อและ/หรือปกป้องมรดกหรือคุณค่าเหล่านั้นไว้ ทำให้เกิดมีคุณค่าทางเศรษฐกิจขึ้นมา แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ที่เกี่ยวข้องกัน เพื่อระบุว่าคุณสมบัติของมรดกใดที่เป็นตัวกระตุ้นการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ หรือการหาคุณค่าที่เชื่อมโยงทางสังคมบนแนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์ แต่จากการลงพื้นที่ทำกระบวนการประเมินคุณค่าทั้ง 3 พื้นที่ พบความน่าสนใจจากความเห็น หรือเจตจำนงร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกพื้นที่ เกิดความปรารถนาและความคาดหวังกับการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่มรดกในอนาคต ใช้ศักยภาพของคุณค่าของตัวมรดกมาสร้างมูลค่าและผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจให้เกิดในวงกว้าง คือ เน้นไปที่ **มูลค่าเพื่อใช้** ที่หมายถึง คุณค่าที่เกิดจากความปรารถนา หรือการคาดการณ์ของใครบางคนที่จะรักษาความเป็นไปได้ว่าอาจมีโอกาที่จะใช้บริการมรดกนั้น ๆ ในอนาคตอย่างชัดเจน

6. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

6.1 การอภิปรายผล

จากการศึกษาแนวคิดการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมระดับสากลพบว่า เป็นกรอบแนวคิดการพิจารณาหลักฐานเชิงอุตสาหกรรมในประเทศไทยได้ไม่ครบถ้วนทั้งในมิติด้านกรอบเวลาที่ไม่มีความชัดเจนในบริบทของไทย มิติด้านคุณค่า โดยเฉพาะในระดับ OUV เนื่องจากยังมีมุมมองแบบยุโรปเป็นศูนย์กลางอยู่มากแม้จะมีการกล่าวถึงการเป็นพยานของกระบวนการทำให้เป็นตะวันตกแต่ไม่มีรายละเอียดในการตีความเฉพาะพื้นที่ ส่งผลถึงมิติด้านอื่น ๆ ทั้งคำจำกัดความ ความแท้ และการแบ่งประเภท เมื่อผู้วิจัยนำสรุปใจความสำคัญของเอกสารระดับสากลที่เกี่ยวข้องกับมรดกอุตสาหกรรมมาวิพากษ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของไทยภายใต้ความเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ของบริบทโลกต่าง ๆ ที่เข้ามาเป็นปัจจัยความเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ พบว่า ฉากทัศน์การก่อรูปรัฐสมัยใหม่ของสยามโดยมีกรุงเทพฯ เป็นเมืองศูนย์กลางถือเป็นความเกี่ยวข้องกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะพื้นที่และบริบทของไทย ที่ส่งผลอย่างมากกับกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมระดับสากลที่ต้องการการขยาย การเพิ่มเติมหรือกำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนมากขึ้น ต่างออกไปจากฉากทัศน์การเปลี่ยนแปลงของไทยจากการเป็นประเทศกึ่งอาณานิคม

6.2 สรุปผล

6.2.1 ผู้วิจัยจึงเสนอกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทยขึ้นจากการขยายกรอบและเพิ่มรายละเอียดของขอบเขตการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมระดับสากลตามมิติต่าง ๆ เพื่อช่วยให้กรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมมีความชัดเจนและครอบคลุมทรัพย์สินทางอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในประเทศไทยได้อย่างครบถ้วน ตามรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป ดังแสดงในตารางที่ 4

1) มิติด้านคำจำกัดความ การตีความคำจำกัดความมรดกอุตสาหกรรมในไทยนั้นควรพิจารณาจาก 3 เงื่อนไข ซึ่งจะส่งผลต่อมิติด้านความแท้ ประเภท และคุณค่า คือ (1) เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศชายขอบของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม คือ หลักฐานที่เกิดจากการยอมให้ชาติตะวันตกนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อผลิตสินค้าขึ้นปฐม แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกนำไปเป็นวัตถุดิบในการผลิตของประเทศต้นทาง เช่น อุตสาหกรรมป่าไม้ เหมืองแร่ดีบุกและข้าว เป็นต้น (2) เป็นพยานของกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก คือ ผลจากการถูกบังคับให้ลงนามใน สนธิสัญญาเบาว์ริง มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การผลิต และเทคโนโลยีการผลิตสินค้าในประเทศไทย และ (3) เป็นหลักฐานในฐานะเครื่องมือในการสร้างรัฐสมัยใหม่ ที่สยามได้เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อเข้าสู่ “สมัยใหม่” แทบจะทันทีคู่ขนานไปกับการพัฒนาอุตสาหกรรม และทุนนิยมการค้าเสรี โดยอาศัยองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่มีผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม

2) มิติด้านกรอบเวลา จากมุมมองของทั้ง 2 ฉากทัศน์ของการเปลี่ยนแปลง กรอบเวลาในการพิจารณา มรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทยควรเริ่มจากช่วง สนธิสัญญาเบาว์ริงถึงปัจจุบัน เนื่องจากแม้ประเทศจะเข้าสู่สมัยใหม่ระหว่าง นั้น แต่แรงกดดันให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมระดับโลกยังคงอยู่ จนกระทั่งปัจจุบัน

3) มิติด้านความแท้ ผู้วิจัยเสนอว่า ควรเพิ่มรายละเอียดให้ชัดเจนในเรื่องการพิจารณาถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใน อาคาร หรือวัตถุประสงค์หลักของอาคารนั้น ๆ ที่แสดงถึงกิจกรรมหรือกระบวนการเชิงอุตสาหกรรม การทำให้เกิดการค้าเสรี และกิจกรรมที่สะท้อนการก่อรัฐสมัยใหม่ แยกออกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอก

4) มิติด้านการแบ่งประเภท ผู้วิจัยจึงเสนอกรอบในการพิจารณาในมิติด้านการแบ่งประเภทตามข้อเสนอในมิติด้านคำ จำกัดความ โดยแบ่งตามประเภทของหลักฐานที่สัมพันธ์กับการร่วมในเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง คือ (1) หลักฐานที่แสดง ความเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศชายขอบของระบบทุน นิยมอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมป่าไม้ เหมืองแร่ดิบบุกและข้าว เป็นต้น (2) หลักฐานที่แสดงการเป็นพยานของกระบวนการ การทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก เช่น โรงงานผลิตธนบัตร ศุลกสถาน และ (3) เป็นหลักฐานในฐานะเครื่องมือในการสร้าง รัฐสมัยใหม่ เช่น การสร้างระบบรถไฟ อาคารราชการในช่วงเริ่มปรับระเบียบการปกครอง เป็นต้น

5) มิติด้านคุณค่า คุณค่าในระดับ OUV สามารถสรุปออกเป็น 2 ข้อ โดยพิจารณาจากระดับความเชื่อมโยงกับบริบท ทางสังคม คือ คุณค่าที่เกิดจากการที่พื้นที่ศึกษาเป็นหลักฐานที่แสดงมีความเชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์และ อุตสาหกรรมระดับโลก โดยมียุโรปเป็นศูนย์กลาง หรือการคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคม และเป็นหลักฐานที่แสดงถึง กระบวนการก่อรัฐไทยสมัยใหม่

คุณค่าในระดับที่ได้จากการประเมินภาคสนามสามารถแบ่งออกเป็น 2 ชุด ดังแสดงในตารางที่ 3 และมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 3 ชุดคุณค่ามรดกอุตสาหกรรมจากการประเมินภาคสนามในประเทศไทย

Table 3 Set of industrial heritage values from field assessments in Thailand.

Heritage Value	Societal Value
คุณค่าทางประวัติศาสตร์ Historical	คุณค่าทางสังคม Social
คุณค่าทางสถาปัตยกรรม Architectural	คุณค่าทางวัฒนธรรมและการเป็นตัวแทน Cultural/Symbolic
คุณค่าทางเทคโนโลยี Technology	คุณค่าทางนโยบายและการเมือง Political
คุณค่าทางศิลปะ Artistic	มูลค่าทางเศรษฐกิจ Economic
คุณค่าทางจิตวิญญาณและศาสนา Spiritual/Religious	

คุณค่ามรดก ซึ่งประกอบไปด้วย คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสถาปัตยกรรม คุณค่าทางเทคโนโลยี เทคนิคการก่อสร้างและอุปกรณ์ และคุณค่าทางจิตวิญญาณและศาสนา **คุณค่าที่เกี่ยวข้องทางสังคม** ซึ่งประกอบไปด้วย คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางวัฒนธรรมและการเป็นตัวแทน คุณค่าทางนโยบายและการเมือง คุณค่าทางกระบวนการทำงาน และงานฝีมือ คุณค่าทางสุนทรียะ และมูลค่าเพื่อใช้

ตารางที่ 4 ข้อเสนอแนะกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย

Table 4 Suggestion Framework for considering industrial heritage in Thailand.

Dimension	Suggestion framework for considering industrial heritage in Thailand
Definition	เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศชายขอบของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม part of a cultural landscape that reflects the interactions between the center and the periphery of industrial capitalism. เป็นพยานของกระบวนการการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก witnessing the process of the modernization เป็นหลักฐานในฐานะเครื่องมือในการสร้างรัฐสมัยใหม่ evidence as a tool for forming the modern Thai state
period	ช่วงเวลาไทยลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงถึงปัจจุบัน The period from when Thailand signed the Bowring Treaty to the present
Authenticity	พิจารณาถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในอาคารหรือวัตถุประสงค์หลักของอาคารนั้นๆที่แสดงถึงกิจกรรมหรือกระบวนการเชิงอุตสาหกรรม การทำให้เกิดการค้าเสรีและกิจการที่สะท้อนการก่อรูปรัฐสมัยใหม่ แม้จะอยู่ในรูปแบบรูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอกแบบใดก็ตาม Consider the activities taking place within the building or the main purpose of the building that reflects industrial activities or processes, the creation of free trade and activities that reflect the formation of a modern state, regardless of the external architectural form
Categories	หลักฐานที่แสดงความเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางและประเทศชายขอบของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม Evidence showing the existence of a cultural landscape that reflects the interactions between the center and periphery countries of industrial capitalism. อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาวัตถุดิบจากทรัพยากรธรรมชาติ Industries related to the acquisition of raw materials from natural resources หลักฐานที่แสดงการเป็นพยานของกระบวนการการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก Witnessing evidence of the Western modernization process สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี เช่น โรงงานกระดาษ อาคารศุลกากร Places related to the liberal capitalist economy, such as paper factories, customs buildings เป็นหลักฐานในฐานะเครื่องมือในการสร้างรัฐสมัยใหม่ไทยใหม่ evidence as a tool for forming the modern Thai state สถานที่และโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่ง Transportation facilities and infrastructure สถานที่และโครงสร้างพื้นฐานด้านการไปรษณีย์ Postal facilities and infrastructure สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งพลังงานธรรมชาติ Places related to the acquisition of natural energy อุตสาหกรรมการพิมพ์ Printing industry
Values	คุณค่ามรดก Heritage Value คุณค่าทางประวัติศาสตร์ Historical Value คุณค่าทางสถาปัตยกรรม Architectural Value คุณค่าทางเทคโนโลยี เทคนิคการก่อสร้างและอุปกรณ์ Construction Techniques and Equipment Value คุณค่าทางจิตวิญญาณและศาสนา Spiritual/religious Value คุณค่าที่เกี่ยวข้องทางสังคม Societal Value คุณค่าทางสังคม Social Value คุณค่าทางวัฒนธรรมและการเป็นตัวแทน Cultural/symbolic Value คุณค่าทางนโยบายและการเมือง Political Value คุณค่าทางสุนทรียะ Aesthetic value มูลค่าเพื่อใช้ Option Value

6.2.2 สรุปผลเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย องค์ความรู้ของงานวิจัยสรุปออกมาเป็นกรอบการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทย ที่สามารถนำไปใช้เป็นเกณฑ์เพื่อประเมินทรัพย์สินใด ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นในสาธาด้านการอนุรักษ์และพัฒนา ใช้เป็นเครื่องมือตั้งต้นในการทำความเข้าใจร่วมกันของผู้มีส่วนได้เสียต่าง ๆ ในการตัดสินใจในกระบวนการอนุรักษ์ ที่สามารถช่วยลดความขัดแย้งและความสับสนจากคำจำกัดความของแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานแบบดั้งเดิม เนื่องจากงานวิจัยนี้ได้ระบุช่วงเวลา คำจำกัดความที่ชัดเจนและแยกออกจากทรัพย์สินที่มีความสำคัญประเภทอื่น

องค์ความรู้อีกประการ คือ การระบุระดับความสำคัญของทรัพย์สินใด ๆ โดยผู้วิจัยเสนอว่า ควรพิจารณาจากการศึกษาระดับความเชื่อมโยงของตัวทรัพย์สินกับบริบททางสังคมทั้งในแง่ภูมิทางประวัติศาสตร์และในปัจจุบันว่า คุณค่าที่ได้จากการประเมินภาคสนามทั้งคุณค่ามรดกและคุณค่าที่เกี่ยวข้องทางสังคมเกี่ยวกับบริบททางสังคมกินขอบเขตกว้างขวางไปถึงระดับสากล ระดับภาคพื้น ระดับชาติหรือแคบกว่านั้น เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจระบุ OUV และการตัดสินใจใด ๆ ในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนา

6.3 ข้อเสนอแนะ

ในสังคมไทยการเก็บรักษาหลักฐานทางอุตสาหกรรมหรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมยังอยู่ในขั้นเริ่มต้น การนำหลักฐานเหล่านั้นไปสู่การยอมรับในระดับโลก หรือมรดกอุตสาหกรรมในกรอบของยูเนสโก ต้องอาศัยกระบวนการการศึกษา และพัฒนาต่อไป การยอมรับว่า อุตสาหกรรมสมัยใหม่เป็นส่วนหนึ่งและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของสังคมไทยมายาวนาน และมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของประชาชนตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันเป็นเรื่องยาก เนื่องจากต้องยอมรับความทรงจำด้านลบจากการเป็นประเทศผู้ได้รับผลกระทบ อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของสังคมไทย ยังเป็นการให้ข้อมูลประวัติศาสตร์การสร้างรัฐไทยสมัยใหม่ที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์และทหารเป็นเรื่องเล่าหลัก ทำให้มุมมองทางประวัติศาสตร์แบบอื่นถูกบดบัง แต่การยอมรับคุณค่าที่เกิดจากประวัติศาสตร์กระแสหลัก เป็นกระบวนการที่สำคัญมากกระบวนการหนึ่งในการทำความเข้าใจและสร้างการยอมรับในกระบวนการอนุรักษ์ การปฏิเสธความสำคัญในแง่ภูมิใดแง่หนึ่ง ส่งผลต่อการสร้างอดีตในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่มรดก

6.3.1 ประเด็นในการศึกษา งานวิจัยนี้มุ่งประเด็นการศึกษาการพิจารณาหลักฐานเชิงอุตสาหกรรมตามความหมายของอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ที่ประกอบเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีระดับโลกเป็นแกนหลัก บนฉากทัศน์ทางประวัติศาสตร์ 2 ฉากทัศน์ ที่มีกรุงเทพฯ เป็นแกนกลาง คือ ใช้ประเทศไทยในปัจจุบัน หรือกรุงเทพฯ ในช่วงก่อนรัฐสมัยใหม่เป็นจุดเชื่อมต่อกับบริบทโลกในรูปแบบของชายขอบทุนนิยมกับศูนย์กลาง จากการศึกษาพบว่า ยังมีฉากทัศน์ที่ซ้อนทับกันในประวัติศาสตร์อีกหลายรูปแบบ ที่น่าสนใจสำหรับการพิจารณาต่อยอดการศึกษาประเด็นมรดกอุตสาหกรรมตลอดจนถึงมรดกวัฒนธรรม คือ ในช่วงก่อนรัฐสมัยใหม่ในสยามโดยมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง ทำให้เกิดภาวะศูนย์กลางกับชายขอบขึ้นภายในระหว่างกรุงเทพฯ และเมืองต่าง ๆ ในสยามเวลานั้น คือ มีการครอบงำทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมจากศูนย์กลางเพื่อรวบอำนาจ และดูดซับทรัพยากรไม่ต่างจากที่ศูนย์กลางตะวันตกกระทำต่อประเทศชายขอบอื่น ๆ การพิจารณามรดกของแต่ละจังหวัดจากมุมมองนี้อาจช่วยให้เกิดประเด็นถกเถียงเรื่องคุณค่าที่ต่างออกไปจากเดิม และจะสร้างความตระหนักรู้แก่สังคมให้มองคุณค่าในเชิงอุตสาหกรรมระดับท้องถิ่นขึ้น ต้องขยายแนวคิดและขอบเขตไปสู่อุตสาหกรรมชุมชน อุตสาหกรรมท้องถิ่นที่เป็นรากอุตสาหกรรมในประเทศที่อาจไม่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีระดับโลก แม้บางหลักฐานจะไม่มีสำคัญถึงขั้นเป็นภาพต่อที่ทำการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปเล่าเรื่องราวได้สมบูรณ์ก็ตาม แต่สามารถให้เป็นภาพต่อในประวัติศาสตร์ของประเทศ เพื่อผูกโยงแนวคิดของคนไทยกับอุตสาหกรรมขึ้นใหม่

6.3.2 คำจำกัดความและการแบ่งประเภท จากกรอบการวิจัยที่อยู่บนการศึกษาการแบ่งประเภทมรดกวัฒนธรรมตามแนวคิดของยูเนสโก ที่แยกประเภทย่อยออกเป็น มรดกอุตสาหกรรม และมรดกสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในช่วงหลังยังมีความไม่ลงรอยกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ที่อาจนำไปสู่ความสับสน คลุมเครือใน

การพิจารณา งานวิจัยฉบับนี้ทำการขยายขอบเขตการพิจารณามรดกอุตสาหกรรมในประเทศไทยให้กว้างออก จากกิจกรรมทางอุตสาหกรรมตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป สู่กิจกรรมทางการเมือง และเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นจากผลกระทบของการสร้างวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของโลก อาจนำไปสู่ข้อถกเถียงด้านคำจำกัดความ และการแบ่งประเภทมรดกเฉพาะพื้นที่ และวัฒนธรรม การแบ่งประเภทของยูเนสโก ควรถูกตั้งคำถามจากบริบทของประเทศไทยเองมากขึ้น จนอาจนำไปสู่การสร้างประเภทและคำจำกัดความเฉพาะขึ้นเองได้

เอกสารอ้างอิง

- Aphonrnsuvan, T. (2020). *On Bourgeoisie*. Sommadhi. (in Thai)
- Avrami, E., & Mason, R. (2019). Mapping the Issue of Values. In E. Avrami, S. Macdonald, R. Mason, & D. Myers, *Values in Heritage Management* (pp. 9–33). The Getty Conservation Institute. <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/9781606066195.pdf>
- Avrami, E., Macdonald, S., Mason, R., & Myers, D. (2019). Introduction. In E. Avrami, S. Macdonald, R. Mason, & D. Myers, *Values in Heritage Management* (pp. 1–8). The Getty Conservation Institute <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/9781606066195.pdf>
- Baker, C., & Phongpaichit, P. (2014). *A History of Thailand* (3rd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139656993>
- Bergeron, L. (2008). Industrial Heritage – and beyond ?. In J. Douet (Eds.), *The ten years of the TICCIH bulletin: THE INTERNATIONAL COMMITTEE FOR THE CONSERVATION OF THE INDUSTRIAL HERITAGE* (p. 4). Spring Number 40. https://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/04/1209479209_b40.pdf
- Bole, D. (2021). ‘What is industrial culture anyway?’ Theoretical framing of the concept in economic geography. *Geography Compass*, 15(11), 1-16. <https://doi.org/10.1111/gec3.12595>
- Britannica. (2023). *Industrial Revolution | Definition, History, Dates, Summary, & Facts | Britannica*. Encyclopedia Britannica - Isomerism.
- Cassanelles, E. (2008). *The ten years of the TICCIH bulletin*. In J. Douet (Eds.), *The ten years of the TICCIH bulletin: THE INTERNATIONAL COMMITTEE FOR THE CONSERVATION OF THE INDUSTRIAL HERITAGE* (p. 4). Spring Number 40. https://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/04/1209479209_b40.pdf
- Chungsiriarak, S. (2016). The Concepts of Architectural Conservation From the 18" to the End of the 20" Century: From Sentiment and Faith to the Shared Heritage of Humankind. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment Arch SU Journal*, 21, 71–82. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA-Arch/article/view/45310> (in Thai)
- Davies, J. J. (2008). *Industrial heritage buildings and sites in Thailand from the 1850's-1950's: the relationship of the architecture, communities and narratives*, [Master's thesis]. Silpakorn University.
- Mason, R. (2002). Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. In M. De la Torre (Ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage* (pp. 5–30). The Getty Conservation Institute. http://hdl.handle.net/10020/gci_pubs/values_cultural_heritage
- Feinstein, Y. (n.d.). *nation-state*. Encyclopedia Britannica.

- Hall, S., & Gieben, B. (1992). *Formations of modernity*. Polity Press.
- Harfst, J., Wust, A., & Nadler, R. (2018). Conceptualizing industrial culture. *GeoScope*, 12(1), 1-9.
<https://doi.org/10.2478/geosc-2018-0001>
- Hoffman, P. T. (2015). *Why did Europe conquer the world?*. Princeton University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvc778hd>
- Iqbal, N., Akbar, S.H., Van Cleempoel, K. (2022). Identification of Industrial Heritage and a Theoretical Framework for an Industrial Heritage Inventory System in Pakistan. *Sustainability*, 14(10), 5797.
<https://doi.org/10.3390/su14105797>
- Jokilehto, J. (2006). World Heritage: Defining the Outstanding Universal Value. *City & Time*, 2(2).
<http://www.ct.ceci-br.org>
- Logan, W. (2001). Globalizing Heritage: World Heritage as a Manifestation of Modernism and Challenges from the Periphery. *20th Century Heritage: Our Recent Cultural Legacy*. the Australia ICOMOS National Conference 2001. Adelaide, the University of Adelaide, Australia.
- McLennan, G., Held, D., & Hall, S. (1984). *The Idea of the modern state*. Open University Press.
- Mead, K. K. (2013). The Internationalization of Capitalism and Neoliberalism. *Journal of Social Science*, 43(20), 7–43. <https://digital.car.chula.ac.th/cujss/vol43/iss2/2> (in Thai)
- Natsupa, C. (1996). *Comparative history of the industrial revolution*. Sangsan. (in Thai)
- Natsupa, C. (2014). *Modernity and the community concept*. Sangsan. (in Thai)
- Natsupa, C., & Manarangsan, S. (1984). *Thai Economic System 1851-1910*. Thammasat University Press. (in Thai)
- Phongpaichit, P., & Baker, C. (2023). Thailand Economy and Politics (P. Phongpaichit, Ed.; 6th ed.) Silkworm Books. (in Thai)
- Prasanseth, S. (2013). Evolution of The Thai Economic System Over the Past 200 Years. *Burapha Journal of Political Economy*, 1(1), 23–49. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/pegbuu/article/view/199677> (in Thai)
- Rajchagool, C. (2021). *The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy*. Aan. (in Thai)
- Rautenberg, M. (2012). Industrial heritage, regeneration of cities and public policies in the 1990s: Elements of a French/British comparison. *International Journal of Heritage Studies*, 18(5), 513-525
<https://doi.org/10.1080/13527258.2011.637945>
- Sampatchalit, S. S. (2008). *The origin of the capitalist class in Thailand (1855-1910)*. Sangsan. (in Thai)
- Suteerattanapirom, K. (2006). The Development of Concept and Practice of Ancient Monuments Conservation in Thailand. *Damrong Journal*, 5(2), 133–150. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/damrong/article/view/20996> (in Thai)
- The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage. (2003, July 10-July 17). *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage* [Paper presentation]. The triennial National Assembly of TICCIH, Moscow. <https://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/04/NTagilCharter.pdf>